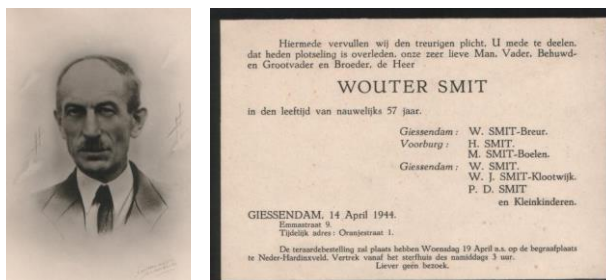

Karel Johannes van Hartingsvelt (1922-1945)

De arrestatie in de Biesbosch van Karel van Hartingsvelt, Jan C. Sluis en Arnold Makkink vond tegelijkertijd met de razzia in Werkendam op 16 mei 1944 plaats.

Duitse gijzelneming in Werkendam op 16 mei 1944²⁹

Aanleiding tot de massale arrestatie van 589 jonge mannen vormt een fataal voorval. “Op de avond van 14 april 1944 liep de 57-jarige Wouter Smit, knecht van bakker Gerrit van der Hoff uit Giessendam, bij het station van Giessendam. Hij kwam van een ledenvergadering van het Groene Kruis en was op weg naar huis. Bij het kruispunt bij de spoorwegovergang stonden vier Landwachters. Zij kregen van de commandant van Landwacht Groep Sliedrecht opdracht om die avond persoonsbewijzen van voorbijgangers te controleren. Als Wouter Smit de Binnendamsstraat (nu Damstraat) uit is gelopen en bij het kruispunt aan is gekomen, passeerde hij de eerste Landwacht, de jeugdige Joop Westdijk. Omdat Smit geen aanstalten maakte om te stoppen, riep deze hem toe: “*Halt Landwacht*”. Smit volgde het bevel niet op, waarop hij nogmaals werd aangeropen door dezelfde Landwachter die daarna vrijwel direct schoot. Wouter Smit raakte daarbij levensgevaarlijk gewond in de rug. Mensen uit de omgeving die het schieten gehoord hebben, droegen Smit het nabijgelegen koffiehuis van W.A. van der Heuvel binnen. Na vergeefse pogingen het bloeden van de wond te stelpen, bleek al snel dat redding niet meer mogelijk was. Als enige tijd later de dokter arriveerde, was Wouter Smit al overleden. Wat de jonge Landwachter Joop Westdijk heeft bezielde, werd nooit duidelijk, maar vermoedelijk wilde hij laten zien wat hij waard was. De bevolking was echter diep ontzet, de gruweldaad maakte diepe indruk. Op woensdag 19 april - het vergde nog veel moeite het stoffelijk overschot vrij te krijgen - werd bakker Wouter Smit op de begraafplaats aan de Achterdijk te Neder-Hardinxveld begraven. De plechtigheid werd geleid door dominee P.J. Dorsman uit Schelluinen. Heel veel burgers liepen mee achter de baar. De bevolking gaf op deze wijze via een stil protest blijk van haar leed en afschuw. De vraag was: ‘*Zal de ondergrondse iets terug doen?*’ Deze wilde de Landwacht - ook wel Jan Hagel genoemd - een oorlogsdaad stellen. In Sliedrecht was men bovendien nog niet vergeten dat de vader van de jeugdige Westdijk met zijn gezin intrek in de textielzaak van S.H. den Hartog had genomen. Westdijk betrok dit pand nadat de Joodse familie in 1942 was opgepakt om nimmer weer terug te keren uit de hel van het concentratiekamp. Den Hartog had zijn pand aan de Rivierdijk, schuin tegenover de Boslaan.

²⁹) Deze tekst van de Merwedegijzelaars heb ik grotendeels overgenomen – tekst enigszins bewerkt – essentie behouden:

[Merwedegijzelaars - Over de razzia ;https://merwedegijzelaars.nl/doc/6/het-verhaal-van-bakker-wouter-smit](https://merwedegijzelaars.nl/doc/6/het-verhaal-van-bakker-wouter-smit)

- Heerik, van den, W.: ‘De Waard in oorlogstijd (2), de Alblasserwaard tussen ‘40 en ‘45’
- zie ook ‘De heer Kadijk over de gebeurtenissen in de Biesbosch’
- <https://www.dagvantoen.nl/dorpen-langs-merwede-boeten-gruwelijk-voor-wraakactie-verzet>

Hij was een vooraanstaand ingezetene van Sliedrecht en onder meer gemeenteraadslid. Van het hele Joodse gezin overleefde alleen hun dochter Ro. Zij was als apothekersassistente in

Amsterdam ondergedoken. Na de oorlog keerde zij naar Sliedrecht terug en zette de zaak dan nog een twintigtal jaren voort, maar vertrok daarna naar Israël. Deze brute moord op Wouter Smit maar ook de toenemende mate van brutaliteit van de Landwachters, wekte dus veel wrevel, niet alleen in Giessendam, maar in de gehele Alblasserwaard.

Het verzet accepteerde de gang van zaken niet langer en besloot de NSB'ers en Landwachters een voor die tijd passende waarschuwing te geven. In de nacht van 9 op 10 mei 1944 liet een knokploeg uit Sliedrecht een groep Landwachters bij de Helsluis in de Zuid-Hollandse Biesbosch in een hinderlaag lopen. De Landwachters, die met een speciale boot regelmatig jacht maakten op mensen die zich in de Biesbosch verborgen hielden, kregen valse informatie toegespeeld over vermoedelijke onderduikers. Bij de Helsluis losten zij enkele schoten, die direct door de knokploeg werden beantwoord.

Helsluis in de Biesbosch bij Werkendam

Tijdens dit vuurgevecht vielen aan de zijde van de Landwacht twee doden: T. Okkerse uit Hardinxveld en J.P. Westdijk uit Sliedrecht. Deze laatste is de vader van de jonge Landwachter, die bakker Smit op 14 april in Giessendam heeft doodgeschoten.

Fragment uit Volk en Vaderland van de begrafenis van de Landwachten (NSB-krant)

Na deze daad van de knokploeg volgden er dagen van spanningen vanwege een mogelijke Duitse wraakactie. Als vergelding werden er al op 11 mei in Giessendam en Hardinxveld tien burgers opgepakt. Uit archiefstukken blijkt dat Adriaan Leeuwestein - als lid van de NSB en Landwacht - een groot aandeel in deze arrestaties had. Hij bleek een persoonlijke antipathie

tegen hen erop na te houden of hen hun anti-Duitse houding zwaar aan te rekenen. In totaal werden op die dag 21 mannen opgepakt en weggevoerd naar het hoofdkwartier van de SD (Sicherheits Dienst) aan de Heemraadssingel te Rotterdam.

Daar werden zij verhoord en vervolgens overgebracht naar het Rotterdamse politiebureau aan het Haagsche Veer. Dat kantoor werd ook door de Duitse bezetter gebruikt om politieke gevangenen in op te sluiten. Op 13 juni 1944 plaatste men deze 20 mannen over naar het KZ 'Kamp Vught'. Als enige van deze groep bleef Hendrik Rijkers - mogelijk vanwege ziekte - tot aan zijn vrijlating op 14 september 1944 in Rotterdam achter. Op de avond van 14 september werden de gijzelaars, dankzij Rode Kruis medewerkster Loes van Overeem, vanuit Vught overgebracht naar Kamp Amersfoort. Daar werden zij op 19 september 1944 vrijgelaten. Abraham van Hoeve was al eerder uit Kamp Vught vrijgelaten.

Razzia en Kamp Amersfoort

De arrestatie van deze 21 burgers achtten de Duitsers niet als voldoende strafmaatregel. Op dinsdag 16 mei 1944 zetten zij een grootschalige vergeldingsrazzia in werking in Sliedrecht, Giessendam, Hardinxveld, Werkendam en de Biesbosch. Zo'n 2000 tot 2500 leden van de Grüne Polizei, SS, en Wehrmacht werden daarbij ingezet. Zij doorzochten huizen, gebouwen, vervoermiddelen en kamden de polders uit op zoek naar mannen tussen de 18 en 26 jaar. 589 jonge mannen werden zonder enige vorm van proces meegevoerd en op twee plaatsen bijeengebracht. De eerste groep arrestanten werd in de vooravond in gesloten overvalwagens geladen. De tweede groep uit Werkendam ging om negen uur 's avonds op weg en komt 's nachts om half één aan in het PDL (Polizeiliches Durchgangslager) Amersfoort.

Binnen het KZ Amersfoort namen de 589 Merwedegijzelaars aanvankelijk een enigszins bevoorrechte positie in. Zo behielden zij hun burgerkleding en bleef een kaalscheerbeurt hen bespaard. Vanaf 22 mei 1944 werden deze gijzelaars ingedeeld bij de Strooi Vlechtering en de Biezen vlechting. Pas vanaf 9 juni moesten ook de gijzelaars tezamen met de andere KZ-gevangenen op het appel te verschijnen. Naast de Merwedegijzelaars, arriveerde op 16 april 1944 een groep arrestanten uit Beverwijk en op 22 april 1944 een groep gijzelaars uit het Groningse Bedum.

Vanaf 16 mei 1944 tot 6 juli 1944 stelde de SS meer dan de helft van de 589 Merwedegijzelaars in vrijheid. Dat gebeurde op verzoek van hun werkgevers, vooral van bedrijven die voor de Duitse bezetter belangrijk waren, zoals Aviolanda, scheepswerven en andere metaalverwerkende bedrijven. Zo werden al 93 gijzelaars op 19 mei uit het kamp ontslagen, vervolgens 43 van hen in de avond van 30 mei vrijgelaten. Op 9 juni 3, op 10 juni 35 en op 15 juni werden nogmaals 3 gijzelaars in vrijheid gesteld. Op 16 juni worden in de ochtend 43 en 's avonds nog eens 45 personen in vrijheid gesteld. In totaal zijn er op 16 juni 1944 reeds 265 gijzelaars van de Merwede Groep in vrijheid gesteld. Na anderhalve maand hadden de aanslagplegers zich nog niet gemeld. Daarop werden op 28 juni 1944 de overige gijzelaars geselecteerd voor transport naar Duitsland. Van hen werd op 6 juli nog een groep van 53 gijzelaars in vrijheid gesteld. De overige 271 gijzelaars werden alsnog kaalgeknipt en op transportlijsten gezet.

Op transport naar Duitsland

Op 7 Juli om half drie in de ochtend stonden zo'n 650 gevangenen - ook de gijzelaars uit Beverwijk en Bedum - in rijen van 4 aangetreden op de appelplaats voor transport. Met de hoop het elders beter te krijgen, sloegen de gevangenen de voorbereidingen van de Duitsers gade. Tijdens hun tocht naar het station bleek echter al het tegendeel. Zij werden door de Duitse begeleiders als dieren opgejaagd. Zowel het felle licht van schijnwerpers als ook de vele agressieve honden maakten vlucht pogingen tot een onmogelijkheid. Om half vijf 's ochtends vertrok de trein via Bentheim naar Braunschweig. Daar werden 160 gevangenen achtergelaten. Het vervoer naar Duitsland vond plaats in normale personenrijtuigen en niet in de gebruikelijke veewagens. Nederlandse vrijwilligers in Duitse

dienst vroegen vervolgens naar de leeftijd van de inzittenden. Daarbij stelden zij de oudste gijzelaar in een coupé verantwoordelijk voor het eventuele vluchten van inzittenden. Deze begeleiders lieten graag hun macht gelden. Als een gevangene naar het toilet wilde, dan diende deze eerst enige kniebuigingen te maken.

De kampen

Op het kamp Schkopau na waren de kampen erbarmelijke oorden. Vooral in Kamp de Kippe te Lippendorf leefden de gevangenen als varkens in tentjes van hardboard met stro op de grond en met slechts één deken. Daarnaast was er veel te weinig eten en gebrekkig sanitair, dat bestond uit een gat in de grond met daaroverheen een balk. Soms lag dit 'toilet' direct naast een overvolle tent. Ziek of niet, gevangenen dienden zich altijd in de open lucht te wassen. Op 28 september 1944, zo'n vier maanden na de razzia, overleed Leendert den Dunnen als eerste Merwedegijzelaar in een kamp te Zöschen. Wrang genoeg stierf hij precies op zijn 24e verjaardag. Van de 650 gevangenen die op 7 juli 1944 op transport werden gezet, overleden er ongeveer 100 ten gevolge van tuberculose, tyfus, heimwee, ondervoeding, mishandeling of bombardementen. Van de 271 overgebleven Merwedegijzelaars overleden er in totaal 28 tussen 1944 en 1945.³⁰

Onderduikers in de Biesbosch

De Biesbosch was een ideaal gebied voor onderduikers door de warwinkel van getijdenwater, slikken, eilandjes met ruigten, rietgorzen, grienden en polders. Wie het gebied niet goed kende, raakte gemakkelijk verdwaald. Zij die de weg wel kenden, konden ogenschijnlijk van de aardbodem verdwijnen. Vanaf het begin van de oorlog bevolkten onderduikers dit gebied, onder meer vele Nederlandse militairen die weigerden zich als krijgsgevangene over te geven. In 1943 steeg het aantal 'illegalen' omdat veel jonge mannen weigerden in Duitsland te gaan werken. Zo ontliepen velen de arbeidsinzet. Samen met een klein aantal Joden, verzetslieden en neergeschoten piloten, vonden velen onderdak bij boeren of op één van de 'arken' die in het gebied lagen. Die woonboten waren eigenlijk de onderkomens van de traditionele rietsnijders. Zo leefden Karel van Hartingsvelt en zijn vriend Jan C. Sluis als onderduikers, met een wisselend aantal anderen, op een tot ark omgebouwde riet-aak. Ook Herman uit Amsterdam is één van de onderduikers.

De Biesbosch in oorlogstijd**

"Herman is een onderduiker uit Amsterdam, die al sinds juni of juli 1943 in de Biesbosch was ondergedoken. Hij had de eerste tijd met een paar lotgenoten in een tent gehuisd; later kreeg hij van kennissen de beschikking over een motorkruiser. Hierin heeft hij de gehele winter doorgebracht. De kruiser lag dicht in de buurt van een onderduikersark in de Bruine Kil. Deze ark werd bij een razzia in mei 1944 door de Duitsers ontdekt. Allen namen de vlucht in de grienden en rietgorzen, ook Herman en zijn verloofde Joke, die juist bij hem op bezoek was.

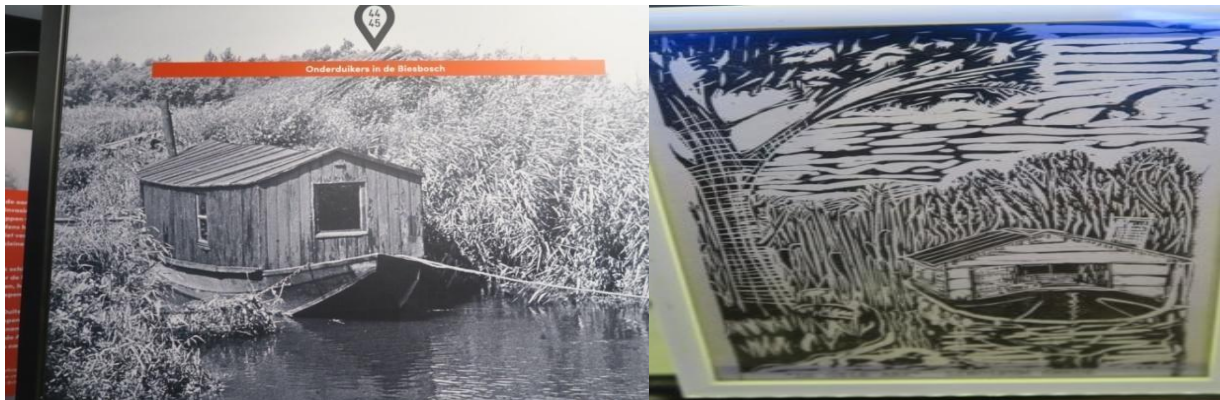
Twee onderduikers werden door de Duitsers gevangen genomen, Jan Sluis en Karel van Hartingsvelt. Jan is na enige maanden vrijgekomen, maar Karel werd naar Duitsland gevoerd en is daar kort voor de bevrijding jammerlijk omgekomen, toen het schip waarop hij met veel medegevangenen werd vervoerd, in de Oostzee werd getorpedeerd of op een mijn liep. De ark werd door de moffen in brand gestoken en ook Hermans motorkruiser werd vernield."

***) Bron: De ruige Biesbosch door C. Baardman e.a.

Deze ark was gelegen in de Bruine Kil aan de Krijntjes Weide in de Brabantse Biesbosch. Via het Biesbosch postkantoorje aan de Kievitswaard werden boeren en onderduikers op de arken gewaarschuwd voor op handen zijnde razzia's. Op 25 april 1944 zag postkantoorhouder Aaike Duijnhouwer de Duitsers de Biesbosch intrekken en hij waarschuwde zo snel mogelijk de boeren. Helaas werden deze keer tientallen jonge mensen opgepakt.³¹

³⁰⁾ <https://merwedegijzelaars.nl>; <https://merwedegijzelaars.nl/doc/18/boekje-helsluis>;
www.merwedegijzelaars.nl Documentaire over de Merwedegijzelaars
<https://nl.wikipedia.org/wiki/Merwedegijzelaars>

Marianne (één van de dochters van Jan C. Sluis) meent “dat mijn vader af en toe de "Ark" in de Biesbosch verliet om aan verzetsactiviteiten elders deel te nemen. Zijn kameraden op de boot waren ongetwijfeld betrokken bij het plegen ervan”. “Helaas sprak mijn vader zich daar nooit naar ons toe over uit. Wel raakten hij en zijn toekomstige vrouw innig bevriend”, aldus zijn zoon Paul. Met een van de arkbewoners raakte Jan C. bijzonder bevriend: de 22-jarige Karl van Hartingsvelt.

Biesbosch Museum tentoonstelling over de oorlog in de Biesbosch (2020)

“Elke 4 nachten lieten helpers voorraden achter zoals: een emmer karnemelk; boter; 3 tot 4 broden; groenten, zoals wortelen, boerenkool, rapen. Maar ook erwtensoep; vlees van een geslacht varken en eieren. Het eten was eenvoudig maar goed”, vernam Marianne van haar vader. “Zij beschikten over fornuis en enig huisraad zoals een ketel en dekens. Verder waren er twee kano's. Meestal gingen zij 's nachts lopen met hoge laarzen aan. Jan C. kreeg ook twee weken lang dysenterie. Buiten hun ark zagen zij sporen van ratten. Zij kregen weliswaar steenkool van boeren, maar alleen om te koken en niet om te verwarmen, want dan zou de rook onze positie verraden. Het najaar van 1943 was niet erg koud maar wel winderig. Gelukkig kon ik het goed met de anderen vinden. We hadden corvee, dat bestond uit het schoonmaken van de ark en het bereiden van maaltijden. Wij vulden onze tijd met spelletjes, zoals bridgen. Zelf schreef ik veel. Ook beschikten wij over een radio op batterijen en zo konden wij de helft van de tijd ernaar luisteren. Veelal zwommen en wandelden wij in de omgeving. Bij zonsopgang stonden wij op en gingen slapen als het donker werd. Wij beschikten over een carbidlamp. De andere bewoners waren tussen de 18 en 25 jaar. Dick en Egbert waren in militaire dienst geweest. Ook was er vanaf eind maart 1944 James McConnell, een Amerikaanse piloot, bij ons ondergedoken. Hij kwam uit Georgia maar was volgens zijn militaire papieren elektricien van beroep. Van de (André?) organisatie kregen wij opdracht om voedselbonnen te stelen. Middels een overval op een Distributiecentrum”, aldus Marianne's aantekeningen van een gesprek met haar vader. Onduidelijk is of haar vader heeft deelgenomen aan zo'n overval. Ze meent uit haar aantekeningen op te maken dat men Jan te jong vond om aan de overval deel te nemen. Marianne herinnert zich dat “haar vader lachend vertelde dat sommige van de overvallers die hadden meegedaan op de voedselbonnen waren gaan staan en daarna rondliepen met de bonnen aan hun schoenen geplakt”.

De woonboot waarin Karel, Jan, Huug en enige andere onderduikers verbleven.

*"Grote schoonmaak, groep in zwembroek in de griend bij de kachel.
James (in shirt), Wim, Karel, Cor, Dick, Egbert (met hart op z'n borst)"*

Aan tafel: Herman, Leen (van Klundert), Wim, Karel en Jan S.

Zeven onderduikers: waaronder Huug Becker (derde linksboven); en Herman (rechts onder). Anderen zijn onbekend.

Lt James.H. McConnell

Op 29 maart 1944 stortte rond 13.00 uur 1st Lt James.H. McConnell neer met zijn P-51B Mustang van het 355th Fighter Group of the American Air Force nabij het dorp Hank – in de regio Biesbosch. Hij was afkomstig uit Douglas in the State of Georgia (USA). Zijn toestel crashte op een griendplaat in de buurt van Pauluszand. De piloot zelf landde met zijn parachute in een boomgaard, nabij een boerderij aan de Oudestraat in Dussen en wel op een weiland achter het huis van de familie Ribbers. Marieke Ribbers ging naar hem toe en bracht hem naar Adam van Vugt, die hem zijn overall gaf. Dirk van de Pluijm, de groenteboer en Janus de Veth, de slager brachten hem vervolgens naar de Biesbosch. Marieke werd door de Duitsers meegenomen voor verhoor. Dat duurde zo'n 1½ uur. Na de kerkelijke avonddienst ging Nol van Gennip aan hen voorbij en floot een liedje dat hij niet durfde te zingen, maar dat als ondersteuning bedoeld was voor Marieke. Marieke zweeg over het voorval, maar mocht uiteindelijk toch gaan van de Duitsers. De inwoners verborgen de luitenant in een schuurtje aan de Nieuwesteeg. Als schipper verkleed werd hij door Janus de Veth - zoon van de slager aan de Buitendijk 39 - en Willy van Balkom op de fiets naar de Oranjepolder en vandaar naar de hoeve van de polder Steen van Kloosteroord **gebracht.¹**

James en Karel op het achterdek van de Dordrecht, voorjaar 1944. Mijn vader vertelde me, met een grote grijns, dat ze James klompen hadden laten dragen.

Karel Johannes van Hartingsvelt (1922-1945)

In Werkendam werd Karel geboren op 7 januari 1922. Hij was de enige zoon van een onderwijzer op de Rehobothschool in Werkendam.³² Hij werkte als radiomonteur. Hij dook onder in de Biesbosch en maakte deel uit van de verzetsgroep 'André'³³.

Karel van Hartingsvelt (1922 – 1945)

Dat bleek uit de aanvraag bij het Centraal Afwikkelingsbureau 'Duitse Schade uitkeringen' door weduwe A. van Hartingsvelt-van Driel (de moeder van Karel van Hartingsvelt) in 1963. Bij vraag 10 staat bondig beschreven, wat Karel en Jan Sluis voor illegale activiteiten hebben ontplooid in de Biesbosch.

³¹⁾ *Na de razzia op 15 en 16 mei 1944, werd de strijd in de Biesbosch geïntensiveerd. Zo volgde op vrijdag 30 september 1944 opnieuw een razzia. Boer Jaap Kodde werd tijdens een verhoor zwaar afgetuigd maar hield zijn kiezen stijf op elkaar. Door de bevrijding van het zuiden veranderde de Biesbosch in grensgebied. Steeds meer boeren werden tijdelijk uit hun huis gezet om Oostenrijkers, Wit-Russen en Duitsers te herbergen. Onderduiken in het gebied bleek daardoor steeds riskanter. In een laatste poging grip te krijgen op het gebied verdreven de Duitsers alle bewoners in de nacht van 17 op 18 januari 1945. Aldus ging de Biesbosch op slot.*

Biesbosch bij eb // Collectie R. van Oord//RVO Scan0033³⁴

AANVRAAGFORMULIER B

Centraal Afdelingsbureau
Duitsche Schiedewaarmergen
Katzengracht 105
Amsterdam
Telefoon 63371

Registratienummer **V**
N° 106731

(Ter verkrijging van een uitkering als nabestaande van een door nazi-vervalsing overleden persoon)
Rechtbreng voor en tijdens het invullen van dit formulier de bewijsstukken!

1. In elk blanco vakje s.v.p. niet meer invullen dan één blokletter — in de grijze gekleurde vakjes s.v.p. NIETS invullen!

1. Achternaam aanvrager

V	H	A	R	T	I	N	G	S	V	E	L	T	V	A	N	D	R	I	E	L
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Voorletters: H A T I N G S V E L T
Voorletters: V A N
Geboortedatum: 07 01 1922
Code: 76

2. Huidig adres (straat, plaats etc.) aanvrager

V r s s r s s v l k 76

Woonplaats aanvrager
H e e r i k v a n d r i e l

3. Achternaam vervolgde

V	H	A	R	T	I	N	G	S	V	E	L	T
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Voorletters: H A T I N G S V E L T
Voorletters: V A N
Geboortedatum: 07 01 1922

2. Bij welke instantie(s) dient u naar uw weten of veronderstelling gegevens omtrent de overleden vervolgde?

Het Nederlandsche Rode Kruis.
Deelzetting 510—5105.
De Oorlogsgewestelijke.

(Doortalen wat niet van toepassing is en eventueel andere instanties invullen).
Onbekend.

NADERE GEGEVENS BETREFFENDE DE OVERLEDEN VERVOLGDE

3. Hoe luiden de naam en voornamen (voluit) van de vervolgde tijdens de vervolging?
(Indien de vervolgde een behuwdvrouwe was ook meisjesnaam opgeven).

v Hartingsvelt
Karel Johannes

4. Wat waren de geboortedatum en geboorteplaats van de vervolgde?

Milken Dam
7 Januari 1922

5. Wat was het woonadres bij het begin van de vervolging?

Vissersdijk 76
Merendam.

6. Waar en wanneer is — voorzover u bekend — de vervolgde overleden?

Tot (plaats): Lübecker Bucht.
Op (datum): 3 Mei 1945

23 AUG. 1963 11 NOV. 1963

Formulieren ingestuurd door mevr. van Hartingsvelt – van Driel d.d. 06-08-1963.

³²⁾ <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/karel-van-hartingsvelt-werkendam-1922>;

- Hartingsvelt: stamboom <https://www.genealogieonline.nl/stamboom-keus-smink/118015.php>
- <https://merwedegijzelaars.nl/persoon/323/karel-van-hartingsvelt>
- Karel van Hartingsvelt was achtereenvolgens opgesloten in: KZ-Amersfoort (blok 8) vanaf 1944-05-28 tot 1944-07-10(?); in KZ-Vught (barak 19) vanaf 1944-07-10(?) tot 1944-09-06 ('Dolle-Dinsdag'); in Sachsenhausen, Klinker, vanaf 1944-09-06 tot 1945-02 en tenslotte Bergen-Belsen, tot 1945-02. Bron: <https://monument.vriendenkringneuegamme.nl/person/401777/karel-ijohannes-van-hartingsvelt>
- Schuyf, J.; "Nederlanders in Neuengamme; de ervaringen van ruim 5.500 Nederlanders in een DuitsConcentratiekamp 1940 – 1945"; Uitgeverij Aprilis, Zaltbommel; 2005; ISBN 9059940512; p. 381.
- Heerik, van den Wim (Sliedrecht) onderzocht archieven m.b.t. K. van Hartingsvelt en J.C. Sluis in het Oorlogsarchief Rode Kruis, het Archief Gemeentepolitie Rotterdam en Arolsen Archieven.
- Literatuur: Het grote gebod 1979 // <http://lo-ko.nl/>
- <https://www.ereijst.nl>
- <https://oorlogsgravenstichting.nl/persoon/59312/karel-ijohannes-van-hartingsvelt>

³³⁾ https://nl.wikipedia.org/wiki/Groep_Andr%C3%A9

³⁴⁾ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Merwedegijzelaars> Collectie R. van Oord // RVO Scan0033 – http://www.historiewerkendam.nl/collectie/beeldmateriaal/?diw-id=brabantcloud_enb-348-beeldmateriaal_enb-348.bee_ldmateriaal-61b82680-7eaa-82d8-cd6a-2a4409c05443-ce21ech9-9573-61c4-c098-7ca68f2f741b

7. Wat was de oorzaak van het overlijden? (indien bekend) *Het het zinken breken van schip met Conchetratie Gemeenschap*

8. (In te vullen, indien de vervolgde overleed tijdens of na gevangenschap).

a. Waar en op welke datum werd de vervolgde van zijn vrijheid beroofd? Te (plaats): *Biesbosch (Werkendam)*
Op (datum): *16 Mei 1944*

b. In welke kampen en/of gevangnissen heeft hij daarna verbleven? (zo mogelijk met opgaaf van data en gevangensnummers)

Naam van kamp of gevangenis	In de periode van	Gevangensnummer
<i>Haagse Veer</i>	<i>16-5-44</i> tot <i>2 Dagen onbekend</i>	
<i>Amersfoortse kamp</i>	<i>2 Dagen</i>	
<i>Kamp "Kruise"</i>	<i>(Bovenwachting) 10 September</i>	
<i>Beiden, Belsen, Neuengamme, Sachsenhausen</i>	<i>(na het een twee maal ontvragen)</i>	

9. Om welke reden werd de overledene vervolgd? (Doorhalen hetgeen niet van toepassing is.)

Joodse, zijner afstamming, geloof, deelname aan het verzet, andere redenen. *deelname aan het verzet*

10. Indien de overledene niet wegens joodse- of zijner afstamming is vervolgd, maar wegens deelname aan het verzet, waarom het behoren tot een gewetens- of politieke groep etc., door gijning of om nog andere redenen, wilt u dan hieronder kort aangeven tot welke groep de overledene behoorde en om welke reden en onder welke omstandigheden hij van zijn vrijheid werd beroofd, resp. zonder voorafgaande vrijheidsberoving de dood vond?

De overledene behoorde tot de groep 'André' Biesbosch. Was gelegerd op een woonark bij 'Krijtjes wei' (Bakkerskil). Voormelde groep verzorgde parachutisten en deed een distributie-overval op den Hank (Gemeente Dussen). Door een aanval van de 'Sicherheitsdienst' (S.D.) op 16 mei '44 werd er van de groep van 6 man mijn zoon Karel en Jan Sluis gevangen genomen en geboeid weggevoerd naar het Haagse Veer. Hun boot en bezittingen werden verbrand.

11. In de overleedde in het kader der vervolging door een Duitse of Nederlandse rechtbank veroordeeld?

Zo ja, kunt u dan mededelen hoe de naam van deze rechtbank luidde en waar zij gevestigd was?

12. (Alleen in te vullen indien de vervolgde ná zijn overlijden nog als gevolg van tijdens gevangenschap ondergaan behandeling of gelden straffenzaken overleed).

a. Waar en waanneer werd de vervolgde bevestigd, resp. uit gevangenschap ontlassen? Bevestigingsplaats: *rederijen*
Op (datum): *Libecker becht, 3 Mei, 1945*

b. In door enige instantie reeds waargesteld, dat zijn later overlijden te wijzen was aan de vervolging? Ja/nee: *Zie boven*

13. Welke nationaliteit had de vervolgde bij het begin van de vervolging? Nationaliteit: *Nederlander*

Dit formulier vervult vragen 23a tot en met 23c, alleen te beantwoorden indien U de aanvraag indient als kind van de overleden vervolgde

23 a. Is de achtergevoerde van de overleden vervolgde nog in leven? Ja/nee: *Ja/nee*

b. Zijn nog andere kinderen van de vervolgde in leven? (Daarbij ook te rekenen natuurlijke en stiefkinderen) Ja/nee: *Ja/nee*

c. Zo ja, vermeld dan hieronder de gegevens omtrent deze nog in leven zijnde andere kinderen

Naam en voornamen	Geboortedatum	Geboorteplaats	Nationaliteit
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			

De hieronder vermelde vragen 23a tot en met 23g, alleen te beantwoorden indien u de aanvraag indient als ouder van de overleden vervolgde.

23a. Is de vervolgde gehuwd geweest? *Ja/nee*

b. Zo ja, is de achtergevoerde nog in leven? *Kostwinster*

c. Zijn één of meer kinderen van de vervolgde nog in leven? *Ja/nee*

d. Is de andere ouder van de vervolgde nog in leven? *Ja/nee*

e. Zo ja, vermeld dan hieronder de gegevens omtrent deze andere ouder

Naam en voornamen	Geboortedatum	Geboorteplaats	Nationaliteit
<i>Wido van Hartingsvelt v.d. Bosch, geboren 26-5-1878, Werkendam, Breda</i>			

f. Bent u met de andere geroemde op de datum, waarop u dit formulier ondertekent, nog gehuwd? *Ja/nee (overleden)*

g. Bent u van de andere geroemde: - uit de echt gescheiden? *Ja/nee*
- van tafel en bed gescheiden? *Ja/nee*

VERKLARING

De ondergetekende verklaart:

a. dat de door de overledene ondervonden vervolging naar zijn beste weten geen gevolg was van gewone misdrijven of overtredingen dan wel van economische delicten (d.w.z. zwaarte hand);

b. dat hij (zij) of de vervolgde na de oorlog niet is veroordeeld door een bijzondere strafrechter of tribunaal en niet door een onrechtmatige behandeling van een orgaan van de bijzondere rechtspraak (voorwaardelijk), buiten vervolging is geroemd;

c. dat hij (zij) of de vervolgde niet bij een onrechtmatige uitdrukking van een met zwaarte hand orgaan of college is ontzet van het recht ambten of bepaalde ambten te bekleden dan wel bepaalde betragen of functies uit te oefenen dan wel onverschuld ontlassen is;

d. dat hij (zij) of de vervolgde zich na de oorlog niet door de vlucht heeft onttrokken aan berechting door een orgaan van de bijzondere rechtspraak;

e. dat hij (zij) dit formulier naar beste weten zo volledig en zo juist mogelijk heeft ingevuld en er voor bekend is, dat opzettelijke onjuiste of onvolledige opgaven kan leiden tot het vervallen van al zijn aanspraken op uitkeringen aan Na-Vervolgden en/of tot strafvervolging.

Voorre verklaart hij (zij) zich bereid om hetgeen als gevolg van door opzettelijk onjuiste of onvolledige verstrekte gegevens te veel of ten onrechte mocht worden uitbetaald, op verzoeking van de Staat terug te betalen.

Wido van Hartingsvelt v.d. Bosch, geboren 26-5-1878, Werkendam, Breda *6 augustus 1963*

(handtekening) (plaats) (datum)

Indien u de hierboven afgedrukte verklaring om de een of andere reden niet kunt ondertekenen, wilt u deze dan geheel of gedeeltelijk doorhalen en in een bij dit formulier te voegen brief aangeven om welke reden dit geschiedt.

Formulieren ingestuurd door mevr. van Hartingsvelt – van Driel d.d. 06-08-1963.

Bij vraag 10 is het navolgende door de moeder van Karel van Hartingsvelt ingevuld: "de overledene behoorde tot de groep 'André' Biesbosch.³⁵ Was gelegerd op een woonark bij 'Krijtjes wei' (Bakkerskil). Voormelde groep verzorgde parachutisten en deed een distributie-overval op den Hank (gemeente Dussen). Door een aanval van de 'Sicherheitsdienst' (S.D.) op 16 mei '44 werd er van de groep van 6 man mijn zoon Karel en Jan Sluis gevangen genomen en geboeid weggevoerd naar het Haagse Veer. Hun boot en bezittingen werden verbrand". Haar antwoord vormt een korte samenvatting van de gebeurtenissen van 16 mei 1944. Jan Sluis' latere vrouw Cornelia Pieterse schrijft in 1997: "Ik was toen lokettiste op station Delftse Poort. Ik was die dag toevallig in Gorinchem en Werkendam en zag s' avonds op het station Gorinchem een trein vol gevangen genomen jonge mannen. Een paar gooiden me briefjes toe, met het verzoek, die op de post te doen, wat ik gedaan heb".³⁶ Op diezelfde dag werden in de Biesbosch ook de onderduikers Karel van Hartingsvelt en Jan C. Sluis opgepakt. Een reconstructie van hun dramatische arrestatie, daarop wordt later in detail ingegaan.

³⁵ https://nl.wikipedia.org/wiki/Groep_André

- Prooijen, van, M.; "De verzetsgroep André in Sprang-Capelle", Bruggeske, jrg. 9 (1995), nr. 1, p. 1-297.
- <https://www.heemkundesprangcapelle.nl/iuli-1988/iuni-1995/de-verzetsgroep-andre-in-sprang-capelle>
<http://www.heemkundesprangcapelle.nl/archief/5-boeken/894-instalatiebureau-a-l-van-wiilen-75-jaar-ondergronds-en-bovengronds.html>

³⁶ Uitgeschreven brief van 20 maart 1997 aan J.J. Sluis nichtje van Jan C. Sluis. Brief door zijn echtgenotemevr. Cornelia Sluis-Pieterse - vrouw van Jan-C. Sluis (privé bezit).

Na hun arrestatie werden zij overgebracht naar het hoofdkwartier van de Sicherheitsdienst in Rotterdam. Daar werd Karel aangemeld onder gevangene nummer 4647. Via de SD aan de Heemraadssingel in Rotterdam kwam Karel op 1 juni 1944 in het 'Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort' (blok 8) terecht als gevangene nr.13319. Daar ontmoette hij Johan Baggerman uit Werkendam. Hij vroeg Johan om een brief het kamp uit te smokkelen voor zijn ouders. Johan weigerde uit vrees voor de gevolgen.

KL. HERZOGENBUSCH (VUGHT)		T/D-Nr.	106940	
HARTINGSVELT van		Karel Johannes		
Name		Vorname		
7.01.1922		Werkendam		10749
Geb.-Datum		Geb.-Ort		Häftl.Nr.
Häftl.Pers.Karte	☒	Dokumente:	☐	
	☐	Inf.Karten:	☐	
	☐	Bemerkungen:		
	☐	Umschlag-Nr.:		
	☐			
	☐			

DocID: 363509 (KAREL JOHANNES HARTINGSVELT VAN)

DeepLink: <https://collections.arolsen-archives.org/de/document/363509>

A	B	C	D	E	F	G	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
Naam		Voornamen		Benaming	Nummer	Blok	Ontleend aan:																	
Hartingsvelt van		Karel Johannes		H. Sch	10749	19	RK.217 A.Z. KKA																	
Woonplaats		Geboorteplaats		Dag	Maand	Jaar	RK. A.Z.																	
Werkendam Visscheradijk 76		Werkendam		7	Jan	1922																		
Aantekeningen		REVEILLE		Dag	Maand	Jaar	RK.217 PH																	
Binnengekomen Werkzaam Philips				7	Aug.	1944																		

DocID: 363510 (KAREL JOHANNES HARTINGSVELT VAN)

DeepLink: <https://collections.arolsen-archives.org/de/document/363510>

Omstreeks de eerste week in juli 1944 werd Karel overgeplaatst naar concentratiekamp Vught en te werk gesteld in de Philips afdeling van het KZ. Na 'dolle dinsdag' op 5 september 1944 ontmantelden de Duitsers het kamp. De volgende dag transporteerden zij alle mannelijke gevangenen naar het concentratiekamp Sachsenhausen, van waaruit Karel te werk werd gesteld in het buitenkamp "Klinker". Daarna volgde er een gang langs vele concentratiekampen. Na "Klinker" ging hij terug naar Sachsenhausen, vervolgens naar

Bergen-Belsen, Bremen-Farge, Bremen-Vörde en Neuengamme.³⁷ Deze informatie is afkomstig van G.J.A. Manders, de burgemeester van Leende, die zijn vader na de oorlog ontving. Karel was immers als vermist opgegeven. Manders had Karel in Sachsenhausen leren kennen. Terwijl het Britse leger steeds dichterbij Neuengamme kwam, besloten de Duitsers de tienduizend gevangenen over te brengen naar drie schepen, die in de Lübeckerbocht voor anker lagen. Manders schreef dat hij Karel voor het laatst zag op één van die schepen.

Zelf kwam Manders op de 'Cap Arcona' terecht. Op 3 mei 1945 bestookten de Britse luchtmacht met raketten de afgemeerde schepen, waarbij de 'Cap Arcona' brandend kapseisde en ten onder ging. De 23-jarige Karel kwam om het leven aan boord van dit brandende schip of is in het water bezweken.³⁸

Zijn ouders ontvingen het bericht over zijn dood op 6 september 1945. In de 'Sirene' van 8 oktober 1945 staat het navolgende: *"De betrokken familie alhier ontving het ontroerende bericht dat haar eenige zoon Karel van Hartingsvelt op 23-jarigen leeftijd het leven verloren heeft op een door de Duitsers in brand geschoten schip in de bocht van Lübeck. In den ondergrondschen strijd nam hij een groote plaats in."* In de rouwadvertentie schreven zijn ouders: *"Zijn geest en zijn onwankelbare moed tot een uiteindelijk wederzien van de zijnen hebben zijn vijanden, ondanks het doorgemaakte lijden in de concentratiekampen, niet kunnen breken"*. Mede onderduiker Evertse schrijft een 'In Memoriam': *"Karel, ik zie je nog op die schuit in een der polders in den Biesbosch het middageten klaarmaken voor je acht mede-onderduikers. Met primitieve middelen bereidde je een maaltijd, dat zoo lekker was, dat de complimenten niet van de lucht waren"*. Even verderop in het 'In Memoriam' staat: *"Volkomen onschuldig aan de distributieoverval werd je door ongelukkig omstandigheden voor een terrorist aangezien. Je wenschte geen namen te noemen, ofschoon je alles wist. Je nam alle schuld op je en al het lijden op je om andere te sparen. Karel, ik dank je ook namens allen, voor je moed, voor je onverzettelijke wil om niet te spreken"*. Tot besluit schrijft Evertse: *"Na een afschuwelijke dood rust je lichaam ergens in een groote zee bij duizenden medestrijders van verschillende landen, maar die allen bezielde waren met diezelfde geest, alles te willen geven, om de wereld de vrijheid weder te schenken. God nam je tot Zich. Wij moeten het aanvaarden"*.³⁹

³⁷⁾ <https://monument.vriendenkringneuengamme.nl>

Neuengamme bezat geen gaskamers of vergelijkbare methoden om mensen massaal van het leven te beroven. Desondanks stierven er meer dan 42.900 mensen door de onmenselijke toestanden in het kamp, waaronder epidemieën en gebrek aan voedsel. Tijdens de oorlog verbleven ongeveer 106.000 mensen in Neuengamme.

³⁸⁾ <https://merwedegijzelaars.nl/beroon/323/karel-van-hartingsvelt> // <https://arolsen-archives.org/stories/cap-arcona/#chapter-2> // <https://collections.arolsen-archives.org/de/document/363509>

³⁹⁾ <https://merwedegijzelaars.nl/doc/1/over-de-razzia>

- Zie voor een bijna parallelle levensbeschrijving: Krake, F.; "de laatste getuige, de man die drie concentratiekampen en een grote scheepsramp overleefde"; Uitgeverij Achtbaan, 2018; 391 p.; ISBN 9789082476415 – hoofdstuk 10 'Kamp Amersfoort': p. 120 – 135 ;beschrijving van de periode 28-08 tm 08-09-1944.

WERKENDAM.

— De betrokken familie alhier, ontving het ontroerende bericht, dat haar eenige zoon Karel van Hartingsvelt op 23-jarigen leeftijd het leven verloren heeft op een door de Duitschers in brand geschoten schip in de bocht van Lübeck. In den ondergrondschen strijd nam hij een groote plaats in.

Bericht in periodiek nieuwsblad 'De Sirene', 8 oktober 1945

Na maanden van spanning en angstig wachten, bereikte ons op 6 September het ontroerende bericht, dat onze enige, geliefde zoon, broer en verloofde **KAREL JOHANNES VAN HARTINGSVELT** in de leeftijd van 23 jaar het leven verloren heeft op 3 Mei 1945, op een door de Duitsers in brand geschoten schip in de bocht van Lübeck (Oostzee). Zijn geest en zijn onwankelbare moed tot een uiteindelijk wederzien van de zijnen hebben zijn vijanden, ondanks het doorgemaakte lijden in de concentratiekampen, niet kunnen breken. Alleen de Heere kan ons de ware troost schenken in dit voor ons zo smartelijk verlies.

Werkendam,
A. van Hartingsvelt.
A. van Hartingsvelt — van Driel.
Ag. van Hartingsvelt.
Egb. Hutten.
Janny van den Heuvel.

Krantenbericht 1945

OPROEP.

Wie kan inlichtingen verstrekken over:

Karel, Johannes van Hartingsvelt geb. 7-1-22 te Werkendam, lager Vught No. 10749, barak 19, gearresteerd in de Biesbosch.
Egbert Hutten
Achillesstraat 124, Breda

Oproep van medeonderduiker - die in 1948 huwdemet de zuster van Karel - 'De Vrije Stem' d.d. 16 juni 1945

MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN

NEDERLANDSE MISSIE TOT OPSORPING VAN VERMISTE PERSONEN UIT DE BEZETTINGSTIJD

1. Plaats en datum van deportatie: *Bibbald (aan Sakadon), 16.5.44*

2. Onder welke naam gedropt: *Egbert van*

3. Door wie gearresteerd: *Ag. van Hartingsvelt, de vader van de ondergetekende*

4. Reden van deportatie: *Wantschakel (in plaats van de vader van de ondergetekende)*

5. Tegelijk gedeporteerd met: *Ag. van Hartingsvelt, de vader van de ondergetekende*

6. Oppasser (Pol. bur. of Gev): *Konings van B. van*

7. Van wie hebt U deze gegevens? *Indie van Hartingsvelt*

8. Leider van het transport c.q. naam bewakers: *Indie van Hartingsvelt*

9. Overgebracht naar: *Ag. van Hartingsvelt, 16.5.44*

10. Verder transport, met wie en waarheen: *Vught, met wie onderkand*

11. Naam en plaats kamp: *64.44, naar Sakadon/Banding, Klinkerfabriek*

12. Naam kamp- en werkliders, bewakers: *Indie van Hartingsvelt*

13. Naam en plaats van tewerkstelling: *Klinkerfabriek, Sakadon*

14. Vrienden in plaats van deportatie: naam: *Ag. van Hartingsvelt, Konings van B. van*

15. Wanneer laatste bericht van gezochte (niet verzonden): *29.8.44, Vught*

16. Datum en plaats van verzending: *Vught, 29.8.44*

17. Wanneer het laatste gezien, waar, door wie: *Burgemeester van der Linden, 16.5.44*

18. Van wie hebt U berichten ontvangen aangaande gezochte, mondeling of schriftelijk: *Egbert van Hartingsvelt*

19. Wat is het adres van deze persoon of personen: *Egbert van Hartingsvelt*

20. Zijn volgens U deze berichten betrouwbaar: *ja*

21. Wordt tegenprestatie verlangd: *niet*

22. Adres naaste familie: *Van Hartingsvelt, 16.5.44, Breda*

23. Inlichtingen worden gevraagd door: *Egbert van Hartingsvelt*

24. Hebt U aan bovenstaande gegevens nog iets toe te voegen, hoe onbelangrijk het U ook moge schijnen?

Brief van fam. Hartingsvelt aan Ministerie Sociale Zaken; t.a.v. Nederlandse Missie tot opsporing van vermistepersonen in bezettingstijd d.d. september 1945.

Jan C. Sluis, Karel van Hartingsvelt en Arnold Makkink – arrestatie

Karel van Hartingsvelt en Jan Sluis werden tegelijkertijd in de polder “Krijntjes Weide” bij Werkendam gearresteerd op 16 mei 1944 tijdens de vergeldingsrazzia te Sliedrecht, Giessendam, Hardinxveld, Werkendam en de Biesbosch.⁴⁰ *“Karel, Huug B.(Bekker) en Jan S.(Sluis) hadden plannen opgevat om naar Engeland uit te wijken, hun vertrekdatum was bepaald op 19 mei 1944.*

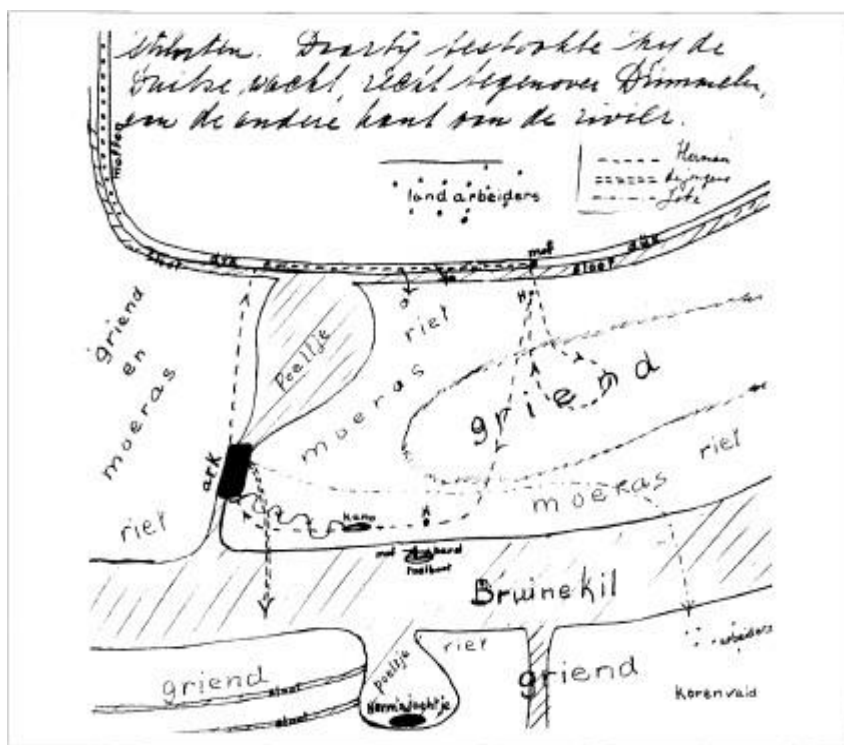
Lnks: Jan Sluis; midden Huug Becker; rechts: Karel van Hartingsvelt – foto 14 mei 1944

Op 15 mei togen zij nog naar de kapper om hun verwarde haardossen te laten knippen. Bij terugkomst op de ark wachtte hen een onaangename verrassing. Er was namelijk een boodschap bezorgd dat de volgende dag een razzia zou worden gehouden. Direct pakten en verstopten zij allerlei spullen. Herman verstopte zijn meest kostbare zaken in een holle wilg. Om 24.00 uur werd in verband met risicospreiding het jacht van Herman naar een andere plaats verlegd. Daarna keerde Herman terug naar de andere onderduikers op de ark”.

⁴⁰) Wim van den Heerik uit Sliedrecht deed onderzoek naar de Merwedegijzelaars en biesbosch overval in het Oorlogsarchief van de Rode Kruis, het Archief Gemeentepolitie Rotterdam en de Arolsen Archieven in Duitsland

- Starre, van der, A.; “Merwedegijzelaars slachtoffers van de razzia van 16 mei”; Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam; 2020; nr. 44 a; ISBN 978-90-70960-60-5; p. 27 - 29.

Later zou blijken dat dit geen goede keuze was, omdat het jacht toch nog door de Duitsers werd gevonden”.⁴¹ “Op dinsdag 16 mei 1944 vond een grote razzia plaats in Werkendam e.o. Tussen de 2000 en 2500 Duitse militairen werden door de Sicherheitsdienst (S.D.), Wehrmacht en S.S. ingezet”, volgens Westerhout.⁴² “Om 9.00 uur in de ochtend van 16 mei kwam de landmeter waarschuwen dat de Duitsers al op de Bandijk waren”, vervolgt Zijlmans zijn relaas. “Ten noordoosten van de ark werkten op een stuk land een aantal arbeiders. Toen de Duitsers daarheen gingen, ontdekten zij ook de ark van de onderduikers. Dick H. die bovenop het dek op de uitkijk stond, zag de Duitsers komen en hij schreeuwde: ‘De moffen’. Meteen sprong hij van boord, gevolgd door de anderen, en zwom deze groep de Bruine Kil over. Karel, Huug B. en Jan S. (houden) zich dan in een koolzaadveld verborgen. Na verloop van tijd komt er een arbeider die vertelt dat de Duitsers weg zijn. De onderduikers keerden daarop terug naar hun arkje in de griend, maar liepen toch nog vijf Duitsers tegen het lijf. Direct vluchten zij de griend in, achtervolgd door twee in de griend schietende Duitsers. Karel werd direct opgepakt en afgevoerd. Huug B.(Becker) had zich in het water laten zakken. Een piepende Jan S. (Sluis) kroop uit het water en probeerde over de dijk naar het koolzaadveld te ontkomen. Huug B. zag twee Duitsers op Jan z’n weg, maar kon hem niet aanroepen, omdat hij dan zelf zou worden ontdekt. Tien minuten later werd de astmatische Jan S. gepakt.

17. Tekening door Herman van der Linden van de vluchtwegen van de onderduikers op de ark aan de Bruine Kil tijdens de razzia van 16 mei 1944.

Tekening in Zijlmans, B.; “Het geheim van de Biesbosch in de Tweede Wereldoorlog; van onderduiker tot partizaan”; p. 34

In de bocht van de dijk ging Jan S. liggen, meteen hoorde hij: “Hände hoch! Wer sind Sie?” Hij riep zijn naam, waarop de Duitser vroeg: “Wo ist der dritte?” Jan S. zei dat hij dat niet wist, maar de Duitser dwong hem diens naam te roepen. Jan S. riep daarop: “Huug, Huug”, maar uiteraard kwam er geen antwoord. Huug Becker ging naar het midden van de griend en verdween door een diepe sloot naar de dijk tussen de Hooge Polder en de polder Kijfhoek. Vandaar strompelde hij naar de heuvel toe. “Der dritte ist ertrunken im Sumpf”, zeiden de Duitsers na enig wachten tegen elkaar, en verlieten daarop die plaats en brachten ook Jan S. naar hun roeiboot.

⁴¹) Zijlmans, B.; “het Geheim van de Biesbosch in de Tweede Wereldoorlog; van onderduiker tot partizaan”; Elba Geertruidenberg; ISBN 90-803867-2-3; p. 33 – 36. Deze auteur baseert zijn verslag op de bevindingen van Herman, Huug B. en Jan S. (p. 33). Een relevant gedeelte daarvan, wordt hier geciteerd.

⁴²) Westerhout, T. “Werkendam een Biesbosch Dorp in andere tijden; Fragmenten van de geschiedenis 1940-2000”; Uitgever: De Angelot; 2019; EAN: 9789080941502; p. 47.

Er bestaat nog een andere versie van deze arrestatie van de hand van Carolyn Sluis (dochter van Jan C. **Sluis**).ⁱⁱ Zij bevestigde dat tante Molly (zus van Jan's latere echtgenote Cornelia) naar de Ark was gefietst om hen te waarschuwen voor de komende razzia. *"Ik weet niet meer wie mij dat had verteld"*, zei Carolyn. Maar wel dat zij het van meer dan één bron had gehoord, waaronder haar eigen moeder. [Paul: *"Molly heeft dit deel van haar herinneringen niet rechtstreeks met mij besproken. Ik neem aan dat deze waarschuwing in de eerste plaats de reden was waarom de jonge mannen zich in de velden verstopten, maar dat is slechts mijn gevolgtrekking"*.]

De arrestatie van Karel en Jan C. zoals verteld door zijn dochter Carolyn: *"Karel en papa maakten deel uit van een groep van een stuk of vier jongens die zich verstopten in het koolveld. De kool was doorgeschooten, omdat er niet was geoogst. Het was heet, zij verveelden zich en werden onrustig. Zij besloten dat zij tegen de schemering de weg terug naar de ark zouden zoeken. Zij meenden dat zij de lichten van naderende Duitse voertuigen op tijd zouden kunnen zien om zich dan zo nodig weer te verstoppen. [Paul: Tot nu toe komt dit overeen met de verslagen van Karels arrestatie, een klein detail toevoegend.] Carolyn benadrukt "dat het jongemannen waren, dus niet erg geduldig en misschien een beetje te avontuurlijk. Dus verlieten zij hun schuilplaats en baanden zich een weg door de velden. Maar na enige tijd werden ze het beu om zich een moeizame weg door de velden te banen en besloten zij het risico te nemen om in plaats daarvan over de dijk te lopen. Daarbij hoopten zij nog steeds de velden in te kunnen vluchten bij het zien van de lichten van naderende Duitse voertuigen. Maar zij zagen geen licht - totdat het te laat was. De Duitse patrouille naderde te plotseling en zij werden opgemerkt. [Paul: Dit komt overeen met het feit dat Karel en zijn maten een Duitse patrouille zijn tegengekomen.] Desondanks sprongen zij in het water en probeerden zij zich tussen het riet te verstoppen, in de hoop zich te verbergen en misschien door hol riet te ademen. Helaas zorgde papa's astma ervoor dat hij luid hoestte en zo hun positie prijs gaf. [Paul: Dit wordt niet tegengesproken door verslagen over Karels arrestatie. Zijn astmatische aanval zou een over het hoofd gezien detail kunnen zijn dat als onbelangrijk werd beschouwd, hoewel dat voor papa zeker niet het geval was. Anderen lieten dit detail misschien onvermeld, om papa niet te schande te maken, misschien wetende dat hij zich zo voelde. Mijn broer Bob zei ook dat papa hem dit vele jaren geleden vertelde.] Carolyn benadrukte dat dit de reden was waarom papa het schuldgevoel over de arrestatie van zijn vrienden letterlijk tot op de dag van zijn dood met zich meedroeg. Hij was daar heel duidelijk over [Paul: niet meer dan een paar dagen voordat hij stierf, zoals ik me herinner uit eerdere gesprekken met Carolyn]. Carolyn wist niet meer zeker hoeveel mannen er op de Ark verbleven. Of er anderen waren die op hetzelfde moment teruggingen naar de ark, blijft een open vraag waar zij geen antwoord op wist te geven.*

In zijn boek beschrijft Zijlmans het vervolg op de arrestatie (zie voetnoot 21): Jan C. werd bij Karel in het bootje gezet, waarna één van de Duitsers met hen beiden wegvoer. Karel en Jan S. werden met dat bootje naar Werkendam gebracht en daar in een vrachtwagen met twee bewakers geduwd. Later werden dat er acht! Met hun handen op de rug werden zij aan elkaar geboeid. Via Sleeuwijk ging de route naar Sliedrecht. Bij Sliedrecht op de pont kwamen vijftien vrachtwagens met gevangenen bijeen. Iedereen moest uitstappen, behalve Karel en Jan S. Een jonge onderduiker uit Den Haag (LvdH: Albertus Adriaan Marie Makkink), die pas drie dagen was ondergedoken, werd bij Karel en Jan S. in de vrachtwagen gestopt. Mogelijk werd Makkink elders in Werkendam gearresteerd. Hoewel hij afkomstig is uit Amsterdam, dook hij waarschijnlijk eerder in Den Haag onder. Deze drie mannen werden niet als geijkte arrestanten behandeld, omdat zij zich door onderduik aan de arbeidsinzet hadden onttrokken. *"Uit de brief van mijn moeder"*, zo vervolgt Paul, *"wordt duidelijk dat van alle arkbewoners alleen mijn vader en zijn vriend Karel die dag zijn gearresteerd"*.

Op 16 mei 1944 werden Karel en Jan door de S.D. in de politie gevangenis aan het Haagsche Veer te Rotterdam ingesloten. Tussen 16 mei en 1 juni 1944 bleven zij opgesloten in die gevangenis. Terwijl zij waarschijnlijk werden verhoord, mishandeld en gemarteld door agenten van de S.D. in het SD-kantoor aan de Heemraadssingel 226 in Rotterdam. Op 1 juni werden zij naar Kamp Amersfoort getransporteerd".⁴³

Sicherheits Dienst Rotterdam

In het pand Heemraadssingel 226 in Rotterdam was één van de zes Nederlandse vestigingen van de Sicherheits Dienst (SD) gevestigd.⁴⁴ De plaatselijke chef was Herbert J. Wölk. Deze organisatie bestond in Nederland uit slechts 300 tot 350 politieambtenaren. Toch slaagde deze erin om een atmosfeer van schrik en angst onder de bevolking te verspreiden.

**hoofdkwartier van de SD (Sicherheits Dienst)
vanaan de Heemraadssingel 226 in Rotterdam**

Uniformmerkteken

De SD hield zich bezig met de bestrijding van het verzet, de Jodenvervolgning en met gewone criminaliteit, zoals de zwarte handel. Daarbij was de SD in belangrijke mate afhankelijk van de medewerking van Nederlandse politieagenten. Arrestanten verbleven meestal maar kort aan de Heemraadssingel. Na het eerste verhoor werden zij veelal afgevoerd naar de gevangenis in Scheveningen, ook wel bekend als het 'Oranjehotel'. Soms werden arrestanten met een waarschuwing of boete vrijgelaten. Ook konden ze voor een Duitse rechtbank worden gedaagd, maar vaak werden ze zonder vorm van proces voor onbepaalde tijd in 'Schutzhaft' (preventieve hechtenis) in een concentratiekamp vastgezet. Vanaf september 1944 was het de S.D. bovendien toegestaan om verzetsstrijders zonder meer te liquideren. Veel gearresteerde verzetsmensen werden overigens gevangengehouden om als mogelijk slachtoffer te dienen, als represailles voor aanslagen op Duitsers, met hen sympathiserende overheids- en politieambtenaren of NSB-ers.

⁴³⁾ <https://merwedeeijzelaars.nl/persoon/324/ian-sluis>

⁴⁴⁾ <https://www.tracesofwar.nl/sights/140441/Kantoor-Sicherheitsdienst.htm>

- Flier, H.; "de Heemraadssingel tijdens de Tweede Wereldoorlog"; <https://heemraadssingel.nl/tweede-wereldoorlog.htm>
- Verschillende auteurs; "Geschiedenis van de Inlichtingendienst Rotterdam 1900 – 2017"; <https://inlichtingendienstrotterdam.iouwweb.nl>

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten niederl. Gebiete Assenstelle Rotterdam

Rotterdam, den 16. Mai 1944...

33/4649/44 A

Aufnahmeerhebung

Der ... **Jan C. Sluis** ... Staatsangehörige

Vornamen: **Jan C.** ... Name: **Sluis**

geb. am: **16.11.1894** ... Ort: **Amsterdam**

Wohnhaft: **Amsterdam, Kerkstraat 43**

wurde am **16. Mai 1944** ... festgenommen.

Bemerkung: Der Genannte untersteht der dortigen Gefängnisordnung. Alle eingehenden und abgehenden Poststücken sind vor Ausändigung bzw. Besetzung der hiesigen Dienststelle vorzuliegen.

I. A. **Bracht** (Dienstgrad)

An das ... **Polizei-Gefängnis** in **Rotterdam**

SD administratie 16-05-1944 Jan C. Sluis

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten niederl. Gebiete Assenstelle Rotterdam

Rotterdam, den 16. Mai 1944...

33/4647/44 A

Raismanus

Aufnahmeerhebung

Der ... **Karel J.** ... Staatsangehörige

Vornamen: **Karel J.** ... Name: **van Hartingsveldt**

Geburt: **19.11.1894** ... Ort: **Amsterdam**

Wohnhaft: **Amsterdam, Kerkstraat 43**

wurde am **16. Mai 1944** ... festgenommen.

Bemerkung: Der Genannte untersteht der dortigen Gefängnisordnung. Alle eingehenden und abgehenden Poststücken sind vor Ausändigung bzw. Besetzung der hiesigen Dienststelle vorzuliegen.

I. A. **Bracht** (Dienstgrad)

An das ... **Polizei-Gefängnis** in **Rotterdam**

Karel J. van Hartingsveldt

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten niederl. Gebiete Assenstelle Rotterdam

Rotterdam, den 16. Mai 1944...

33/4648/44 A

Aufnahmeerhebung

Der ... **Albertus A.M.** ... Staatsangehörige

Vornamen: **Albertus A.M.** ... Name: **Makkink**

Geburt: **2.5.1894** ... Ort: **Amsterdam**

Wohnhaft: **Amsterdam, Kerkstraat 43**

wurde am **16. Mai 1944** ... festgenommen.

Bemerkung: Der Genannte untersteht der dortigen Gefängnisordnung. Alle eingehenden und abgehenden Poststücken sind vor Ausändigung bzw. Besetzung der hiesigen Dienststelle vorzuliegen.

I. A. **Bracht** (Dienstgrad)

An das ... **Polizei-Gefängnis** in **Rotterdam**

Albertus A.M. Makkink

POLITIE VERBODEN TOEGANG

De directie van ongewilde inrichting verklaart ontvangen te hebben de ten name van **A.M. Makkink** geboren **2.5.1894** te

wonende te **Amsterdam**

1 distributie-stamkaart (letter en nummer), met inleg van **2.5.1894**

1 distributie-kaart der **Amsterdam**

1 behaagkaart

1 groentekaart **2.5.1894**

ROTTERDAM, den 16. 1944

Voor de Directie De **Bracht** (handtekening)

De voornamelijke kaarten ontbreken of inlevering de vervolgende moet alle nummer:

Distributie-kaart **2.5.1894** opgeleverd

Groentekaart **2.5.1894** opgeleverd

4649

per: **W. J. van Hartingsveldt**

de familie aangeschreven van:

An de Fam. Sluis
Westerstraat 95
Amsterdam

Distributiebescheiden ontvangen per: **J.C. Sluis**

per wederom afgegeven **2.2.24**

aan **Amhuizen**

ingevolge **J.C. Sluis**

4647

per: **W. J. van Hartingsveldt**

de familie aangeschreven van:

An de Fam. van Hartingsveldt
Vischdorck 76
Werkendam

Distributiebescheiden ontvangen per: **E.J. van Hartingsveldt**

per wederom afgegeven **7.1.22**

aan **Werkendam**

ingevolge **E.J. van Hartingsveldt**

33/4648/44

17 Mei 1944

STAASTPOLITIE ROTTERDAM
CENTRAAL BUREAU
VVD, GEVANGENISWEZEN

Ondergeteekende verklaart hierbij bij de fouilleering van den arrestant **Albertus A.M. Makkink**, op deszen te hebben bevonden:

1 distributie stamkaarten

1 inlegvelen

1 bons

1 punten

Rotterdam, **16 Mei 1944**

De **Bracht** der Staatspolitie,

Handteekening: (in blokletters) **J.J.W. G. RIND**

voor huislijst nr 5071

17 Mei 1944

per: **W. J. van Hartingsveldt**

de familie aangeschreven van:

An de Fam. Makkink
Harlemmerstraat 35
Amsterdam

Distributiebescheiden ontvangen per: **A.A.M. Makkink**

per wederom afgegeven **25.3.24**

aan **Amsterdam**

ingevolge **A.A.M. Makkink**

SD informeert de drie families over arrestatie - 17 mei 1944 // Archief R'dam nr. 63-3443

NAAM (bloklett.): SLUIS
 Voorn.: Jan Cornelis
 Geb. 2-2-1924 te Enkhuizen
 Nationaliteit: Ned.
 Beroep: raadshandelaar
 Woonplaats: Enkhuizen
 Nader adres: Wiskerkstraat 95
 Arr. No.: 4649 Zie ook:
 In bewaring voor: S.P. Procht
 Ingesloten op: 16-5-1944
 Vertrokken op: 1-6-1944
 Naar: Amersfoort
 Reden van aanhouding:
 Bijzonderheden:
 Aanschrijfadres: a.b.
 Geschreven per: 17-5

NAAM (bloklett.): VAN HARTINGSVELD
 Voorn.: Karel J.
 Geb. 7-1-1922 te Wierkendam
 Nationaliteit: Ned.
 Beroep: radiomonteur
 Woonplaats: Wierkendam
 Nader adres: Wisscherdijk 76
 Arr. No.: 4647 Zie ook:
 In bewaring voor: S.P. Procht
 Ingesloten op: 16-5-1944
 Vertrokken op: 1-6-1944
 Naar: Amersfoort
 Reden van aanhouding:
 Bijzonderheden:
 Aanschrijfadres: a.b.
 Geschreven per: 17-5

Administratie van SD te Rotterdam - mei 1944

Ontslag uit SD-Rotterdam op 1 juni 1944 / bezittingen t.n.v. J.C. Sluis & K. van Hartingsvelt

D. KAS

Op 1-6-1944
 Al mijn bezittingen terugontvangen
Jandilmit

D. KAS C.

23/5/44 - geb. wilsch. ff. 20. (in bew.)

Op 1-6-1944
 Al mijn bezittingen terugontvangen
K. van Hartingsvelt

NAAM (in Blokletters) SLUIS Vek 4 | Nr. 4649/336

Voornamen <u>Jan Cornelis</u>	In bewaring voor <u>S.D.</u>
Geboren <u>2-2-1924</u> te <u>Enkhuizen</u>	Datum opname <u>16-5-1944</u>
Beroep <u>raadshandelaar</u>	Op <u>194</u> over naar
Woonplaats <u>Enkhuizen</u>	Op <u>1-6-1944</u> overgebracht naar <u>Amersfoort</u>
Nader adres <u>Wiskerkstr. 95</u>	Ontslagen op
Nationaliteit <u>Ned.</u>	<u>W. Wilsch. Procht</u>
Naaste betrekkingen	Naam Adres

Bezittingen bij opname: Portuwanen, vlieg, postcard, spullepippen, oostel.

Jandilmit

S. D. 167 4000 3-44 R.2027

NAAM (in Blokletters) VAN HARTINGSVELD Vek 4 | Nr. 4647/223

Voornamen <u>Karel J.</u>	In bewaring voor <u>S.D.</u>
Geboren <u>7-1-1922</u> te <u>Wierkendam</u>	Datum opname <u>16-5-1944</u>
Beroep <u>radiomonteur</u>	Op <u>194</u> over naar
Woonplaats <u>Wierkendam</u>	Op <u>1-6-1944</u> overgebracht naar <u>Amersfoort</u>
Nader adres <u>Wisscherdijk 76</u>	Ontslagen op
Nationaliteit <u>Ned.</u>	<u>W. Wilsch. Procht</u>
Naaste betrekkingen	Naam Adres

Bezittingen bij opname: foto's, doortje teken 23/5-44 ff. 20. (in bew.)

K. van Hartingsvelt
Kotter

S. D. 167 4000 3-44 R.2027

Eigendommen van J.C. Sluis en Karel van Hartingsvelt bij arrestatie 16 mei 1944

KNAM (in blokletters) **MAKKINK** Vnl. 4 Nr. 4648/152

Voornamen Wim J. M.	In bewaring voor S.D.
Geboren 25-3-1914 te Amsterdam	Datum opname 16-5-1944
Beroep Stukwerker	Op 194
Woonplaats Amsterdam	over naar
Nader adres Haarlemmermeerstraat 35	Op 1-6-1944
Nationaliteit Ned.	overgebracht naar Amerongen
Naam	Ontslagen op
Adres	44. Wijk - Broude
Bezittingen bij opname	
Bijzonderheden	
<p>81.51 in het, postnummer, portefeuille met paspoort, spijfelij, herbedrijven, 4 wapen, 3 postkaarten, hoesje met penning, etc. - boks met ledig.</p> <p>915 koffer in jukend.</p> <p><i>W. Makkink</i></p>	

R. D. 167 4000 3-44 K 2007

D. KAS C.

Op **1-6-** **1944**
 Al mijn bezittingen terugontvangen

W. Makkink

Bovenstaande info van Wim van den Heerik (Sliedrecht): archieven onderzoek in het Oorlogsarchief van de Rode Kruis, het Archief Gemeentepolitie Rotterdam en de Arolsen Archieven Duitsland.

Amsterdam, 24 Mei 1944

bylage

Den Heer Commandant van het
 Hoofdbureau van Politie, *Hageneer*.

Hierbij doe ik U toekomen een afschaf van de Heerdokter van de in Uwer Hoofdbureau ingezonden Albertus Adriaan Marin Makkink, geboren te Amsterdam, 25 Maarch 1914 en woonende te Amsterdam Haarlemmermeerstr. 35.

Belofte verzocht ik U, wanneer dat eenigenzins in Uwe vermogen is, de arande doen de deatke bevoegde instakten te dea vberuig hand.

Hoogachtend,
 L. Makkink (vader van boegennid)
 Haarlemmermeerstr. 35 hui.
 Amsterdam.

Gevangeniswezen
 33 4648

Den Heer L. Makkink
 Haarlemmermeerstraat 35 huis
 Amsterdam

24 Mei 1944 25 Mei 1944

Naar aanleiding van Uw nevenvermeld schrijven deel ik U mede, dat het mij door U toezonden attest ter hand is gesteld aan de gevangenis dokter, die mij verklaarde zijn volle aandacht aan het geval te zullen schenken.

De Kapitein der Staatspolitie
 belast met de Directie

(J. J. Baart)

Brief van, resp. antwoord aan vader Makkink aan Hoofdbureau van Politie d.d. 24-05-1944

P.D.L. AMERSFOORT
Gev. no. 13320

Gesl. naam Makkink

Voornamen A. A. M.

Geboren op 25.3.14

Adres: A'dam, Raarlammmerstr.

Trp. datum: 15.6.44

Naar A.A. Wilhelmshaven. G.A. Waer-We

Naar kamp of firma: O.T. Buleitung
Insel Hangeroo

Andere bijzonderheden:

Albertus (Arnold) Adriaan Marie Makkink tegelijkertijd gearresteerd met Jan Sluis en Karel van Hartingsvelt

MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN

1210 8 161

GRAVENHAGE
KORTENAERKADE 10
TEL.: 110262 - 110260

**NEDERLANDSE MISSIE
TOT OPSPORING VAN
VERMISTE PERSONEN
UIT DE BEZETTINGSTIJD**

- Plaats en datum van deportatie Bibinda (van Soekadaw), 16.5.44
- Onder welke naam gedeporteerd zijn naam
- Door wie gearresteerd is bij in verba door de ambtenaar geantwoord
- Reden van deportatie was verdachten (4 vaders met uitbreiding naar
Soekadaw)
- Tegelijk gedeporteerd met J. Sluis, Karel van Hartingsvelt (zijn op het kopje)
- Opgesloten (Pol. bur. of Gev.) Kamp van P. dan.
- Van wie hebt U deze gegevens? Anders de wijk
- Leider van het transport c.q. naam bewakers onbekend.
- Overgebracht naar afont (16.5.44)
- Verder transport, met wie en waarheen lijcht, met wie onbekend
- Naam en plaats kamp 17.5.44 naar Soekadaw, Nieuwburg, Kleinscheiding.
- Namen kamp- en werkleiders, bewakers onbekend.
- Naam en plaats van tewerkstelling Kleinscheiding, Soekadaw.
- Vrienden in plaats van deportatie: naam, een K. Hartingsvelt, Soekadaw (gevoerd).
Blag. van der, Hendert - Allet (Mediak, 2 dan (10). Nantennemerk: 55.
J. Janse, Soekadaw, 4, Soekadaw.
- Wanneer laatste bericht van gezochte (zelf verzonden) 19.8.44. Licht
- Datum en plaats van verzending Soekadaw, 19.8.44.

don 60150 JB 13942

NEDERL. BÜRGER

Gesl. naam: van Hartingsvelt

Voornamen: Karel Johannes

Geb. op 7-1-22 te Werkendam

Burgerl. staat: Ned.

Nation.: Ned.

Beroep: Werkendam

Laatst bekend adres: Werkendam

Wordt gezocht (hoor): en A. B. C.

Gesl. naam: van Hartingsvelt

Voornamen: Adriaan

Adres: Wieserdijk 76, Werkendam

Resultaat: Hught. no: 10749 Barak
19. Hsin Sept 44 gevoerd
naar Oranienburg
Reville 5.
Radio beke 2651. AK

Corresp. no. Sc/27970

Aanvraag ingelicht: 207.

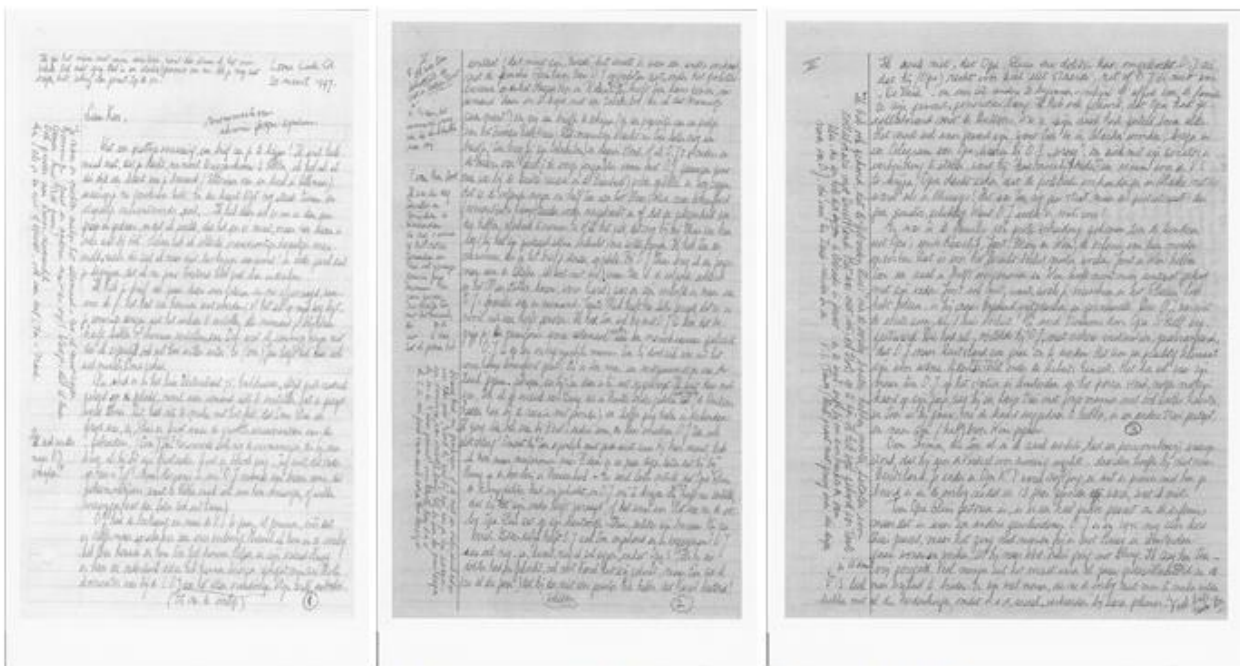
Handwritten notes: Aan Overlijden 17 Mrt. Angifte pag. 17 Mrt.

BIBICDIEFGHEIILIKLJMNOPQ RSTUVWXYZ					
Naam	Voornamen	Geboortedatum	Nummer	Blot	Geboortedatum
HARTINGSVELD, van	Karel	Med. Sch.			AMERSFOORT K.A.3
Woonplaats	Geboorteplaats	Dag	Maand	Jaar	
	Werkendam	7	1	22	E.A.3
Aantekeningen		Dag	Maand	Jaar	
Bronaangekomen		1	6	44	E.A.3

Karel Hartingsvelt (45)

⁴⁵⁾ <https://merwedegijzelaars.nl/persoon/323/karel-van-hartingsvelt>

“Hoewel ik hem (Jan C. Sluis) in de oorlog heb leren kennen en hem toen heb kunnen helpen en zijn vriend Huug en hem een onderduikadres heb kunnen bezorgen (doordat mijn zus Molly koerierster was bij de L.O. (Landelijke Onderduik Organisatie) was het alleen vriendschap (tot na de oorlog)”, schreef zijn toekomstige echtgenote Cornelia Sluis-Pieterse in 1997. “Mijn eerste contact (dat moet zijn “tweede”, het eerste is weer een ander verhaal) met de familie Sluis was, toen O.J. (= Oom Jan / Jan C. Sluis) opgesloten zat op het politiebureau op het Haagse Veer in R’dam.... Hij heeft toen kans gezien, om iemand daar om te kopen met een tabaksbon (die ik dat mannetje geven moest!) om mij een briefje te schrijven (op een papiertje van een pakje van het Rode Kruis) Dat mannetje bracht me toen later nog een briefje (toen kreeg hij zijn tabaksbon) en daarin stond, of ik O.J.’s ouders en de ouders van Karel (de enige jongen van hun boot die samen met O.J. gevangen genomen was bij de Duitse razzia in de Biesbosch) wilde opbellen en zeggen, dat ze de volgende morgen om halftien van het Maasstation naar Amersfoort (concentratie kamp) zouden worden overgebracht en dat ze de gelegenheid zouden hebben, afscheid te nemen. En of ik het geld, dat nog bij mij thuis van hem lag (hij had zijn postzegelalbum verkocht) mee wilde brengen”.⁴⁶

Uitgeschreven brief van 6 juni 1997 van mevr. Cornelia Sluis-Pieterse.

“Ik heb toen de nummers, die op het briefje stonden, gebeld. Bij O.J. (Oom Jan C. Sluis) thuis kreeg ik een jongeman aan de telefoon (ik weet niet, wie) maar toen ik de volgende ochtend op het Maasstation kwam, waren Karel’s zus en zijn verloofde er, maar van O.J.’s familie was er niemand. Tante Mick (de jongste zus van Jan C. Sluis) heeft me later gezegd, dat ze er nooit iets van heeft geweten. Ik had toen wel erg met O.J. te doen, dat begrijp je. De gevangenen waren allemaal ieder aan een marechaussee geboeid”.

“Slechts één persoon kwam opdagen om van hem afscheid te nemen”, memoreert zijn zoon Paul, “En dat was (mijn moeder) Cor. Mijn vader was zo ontroerd, dat hij bij zichzelf dacht: ‘Daar is mijn echte familie!’” Vanuit de Rotterdamse politiegevangenis werden Arnold, Karel en Jan, als onderdeel van een transport van 19 man, op 1 juni 1944 overgebracht naar het Polizeiliches Durchgangslager (PDL) Amersfoort, waarna voor ieder van hen een ander traject wordt bepaald.

⁴⁶⁾ Uitgeschreven brief kopie van 20 maart 1997 door zijn echtgenote mevr. Cornelia Sluis-Pieterse (vrouw van Jan-C. Sluis) aan J.J. Sluis, nicht van Jan C. Sluis. Origineel overgedragen aan Paul Sluis (zoon), Oakland, USA. Privé-bezit.

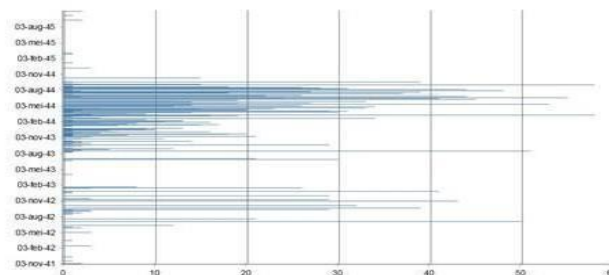
Polizeiliches Durchgangslager (PDL) Amersfoort - 'das Hungerlager' ⁴⁷

Kamp Amersfoort behoorde met de kampen te Schoorl', Vught en Westerbork tot de belangrijkste concentratiekampen in Nederland. Kamp Amersfoort was oorspronkelijk bedoeld als transitkamp ('Durchgangslager'), waar gevangenen tijdelijk werden ondergebracht in afwachting van hun deportatie naar Duitsland. Het kamp deed echter ook dienst als straf- en werkkamp. Oorspronkelijk was 'Kamp Amersfoort' een kazerneterrein van het Nederlandse leger. Vanaf augustus 1941 werden er door de nazi's 47.000 personen opgesloten, waaronder joden, verzetsstrijders, ontduikers van de *Arbeitseinsatz*, communisten, gijzelaars, (vermeende) criminelen zoals zwarthandelaren en slachtoffers van razzia's. Onder deze 47.000 gevangenen bevonden zich meer 2.500 joden, 271

Amerikaanse staatsburgers, 123 Jehovah's getuigen en 101 **Sovjet-krijgsgevangenen**.ⁱⁱⁱ Maar liefst 359 gevangenen tekenden onder dwang een contract als SS-Frontarbeiter en belandden zo aan het Oostfront. Ook leden van twee beroepsgroepen werden wegens collectief verzet opgesloten: 400 politiemannen en 300 artsen.⁴⁸ Naar schatting driekwart van de gevangenen werd naar andere kampen weggevoerd voor dwangarbeid, waarvan velen nooit zijn teruggekeerd.⁴⁹

Overgebracht naar Amersfoort

NETWERK
OORLOGS
BRONNEN

Na een uitbreiding met zeven barakken en een kortstondige sluiting heropende in mei 1943 het kamp als *Erweitertes Polizeifängnis Amersfoort*, met Karl Peter Berg (1907-1949) als nieuwe kampcommandant. Tegelijkertijd voerden de nazi's de verplichte dwangarbeid voor de Duitse oorlogsindustrie in, eerst geldend voor Nederlandse mannen tussen de 18 en 35 jaar. Kamp Amersfoort vervulde hierbij een centrale rol als verzamel- en doorvoerkamp. Berucht werden de wreedheden van bewaker Joseph Kotälla. Het massaal negeren van de oproepen voor de *Arbeitseinsatz* leidde tot klopjachten op ontduikers: tienduizenden Nederlandse mannen werden opgepakt bij razzia's voor de Duitse oorlogsindustrie. Op één dag verbleven soms wel een record aantal van maar liefst 3566 gevangenen in Kamp Amersfoort. In totaal vonden vanuit het kamp 800 transporten naar andere kampen plaats, waarvan er in zo'n 200 treinen tien of meer gevangenen zaten. Zeer omvangrijk waren de transporten van 26 september 1944 naar Zwolle om de verdedigingswerken bij de IJssel aan te leggen, en die van 11 oktober 1944 naar Neuengamme met onder andere 601 mannen die waren opgepakt tijdens de Razzia van Putten.⁵⁰

⁴⁷) Anne Frank Stichting; "Sporen van de oorlog; ooggetuigen over plaatsen in Nederland; 1940 -1945"; 1989; ISBN 9012063116; daarin: 'Kamp Amersfoort, 1941; Twee klompen, twee voelappen, een broek en eenjas'; p. 100

- Frijtag Drabbe Künzel, von, G.; "Kamp Amersfoort" Mets & Schilt, Amsterdam; 2005; ISBN 9053304487.
- Folmer, D.W. ; "Dagboek uit Kamp Amersfoort, 1942"; Walburg Pers, ISBN 9789462491557.
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Kamp_Amersfoort
- <https://oorlogsverhalen.com/themas/concentratiekamp-amersfoort/>
- https://beeldbankwo2.nl/nl/beelden/?mode=gallery&view=horizontal&q=kamp%20amersfoort&rows=25_&page=11
- Documentaire 'Kamp Amersfoort' *Pia Media*: <https://vimeo.com/214461208>

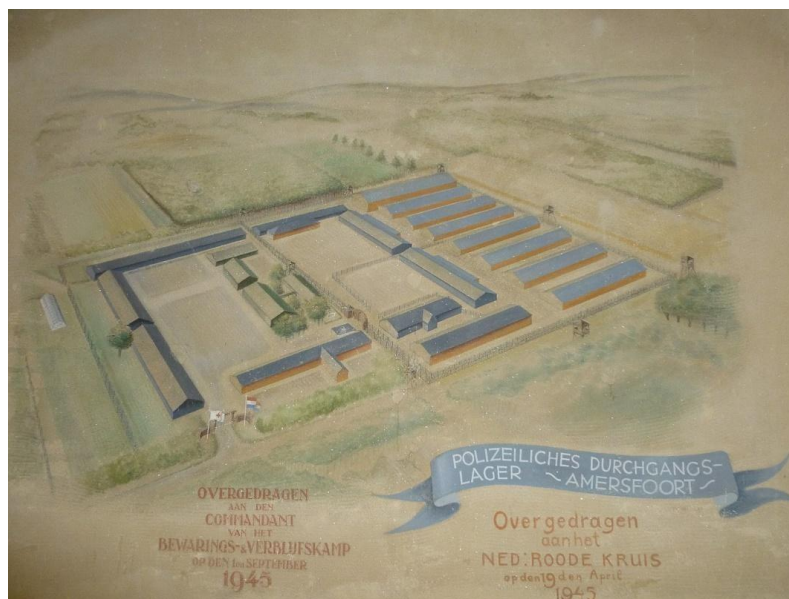
⁴⁸) Dijk, van, F.; Rodenburg, C.; Amerongen, van, P.; "Het artsenverzet en Kamp Amersfoort"; Nationaal Monument kamp Amersfoort; 2021; ISBN 9789492940223; 128 p. – Nijmeegse huisarts F.W. Rademaker (1912 – 1994) zat er gevangen in 1943 (peetoom auteur - Lucas van der Hoeven)p.114

⁴⁹) <https://www.kampamersfoort.nl>

Kamp Amersfoort: 'Rozentuin', barak, uitkijktoren (cc - Anefo - Sem Presser)

Tussen 1941 en 1945 zaten er 37.000 geregistreerde gevangenen in KZ-Amersfoort. In totaal zijn 20.200 gevangenen vanuit daar getransporteerd naar Westerbork of direct naar kampen in Duitsland. Daarnaast verbleven er zo'n 13.000 ongeregistreerde gevangenen voor korte tijd in het kamp. Ongeveer 9.000 gevangenen werden uit het kamp vrijgelaten. De overige zijn gevlucht, geëxecuteerd of door ontberingen omgekomen. In totaal overleden 650 mensen. Zo'n driehonderd gevangenen, veelal verzetsmensen, werden gefusilleerd. Het KZ was vooral berucht als het hongerkamp ('das Hunger Lager') waar structurele en grootschalige terreur overheerste.

Concentratie Kamp Amersfoort (Polizeiliches Durchgangs Lager Amersfoort)

Karl Peter Berg was als kampcommandant berucht vanwege zijn ernstige misdragingen. Eerder in 'Kamp Schoorl' had hij zich nog redelijk ingehouden, maar in Amersfoort ontspoorde hij compleet. Zo sloeg hij gevangenen met een stok, een gummiknuppel, een dik stuk hout, een bullepees en een karwats. Ook schopte hij hen met zijn laarzen. Tevens onthield hij gevangenen, die aan hongeroedeem leden, hun toch al karige eten.⁵¹

⁵⁰⁾ Kamp Amersfoort – Wikipedia

- Jong, de, L.; "Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog; deel 8 gevangenen en gedeporteerden – tweede helft"; 's Gravenhage; Staatsuitgeverij; 1978; ISBN 9012008298; kamp Amersfoort - p. 555-595.
- <https://historiek.net/kamp-amersfoort-concentratiekamp/71713>

⁵¹⁾ historica Eline Zuidema in het rapport Karl Peter Berg, 18 april 19072, 1 november 1949, dat ze in opdracht van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort maakte.

Replica van een wachttoren

Karl Peter Berg

*Joseph Kotälla vlak na zijn arrestatie mei 1945
Hij probeerde zijn SS-identiteit te verhullen
door het dragen van een Luftwaffe uniform.*

Zijn plaatsvervanger Joseph Kotälla was het beruchte hoofd van de kampadministratie.⁵² Hoewel hij niet de enige was in zijn wrede optreden, ging hij toch een stap verder dan de overige SS-bewakers. "Hij ontwikkelde zijn eigen methode om te kwellen en te mishandelen. Zo had hij de gewoonte gevangenen onverwacht hard tegen hun geslachtsdeel te schoppen, waardoor hun testikels opzwellen en zij daarvan dagenlang pijn ondervonden. De 'Kotälla-trap' was niet alleen uiterst pijnlijk, maar vooral ook zeer vernederend. Beide SS-ers maakten zich veelvuldig schuldig aan zware mishandeling van kwetsbare gevangenen en waren betrokken bij de executie van 77 Russische en circa tweehonderd niet-Russische gevangenen.

Karl Peter Berg na zijn arrestatie –(Nationaal Monument Kamp Amersfoort)

Onder kampcommandant Berg kregen gevangenen het weliswaar iets minder slecht, maar dat was vooral te danken aan Loes van Overeem (1907-1980) - de "Witte Engel" van Amersfoort - en haar medewerkers van het Rode Kruis.

⁵²) Hoving, R.; "De beul van Amersfoort. Biografie van Joseph Kotälla (1908-1979)"; 24 oktober 2019; promotieRU-Groningen; handelseditie - uitgeverij Prometheus.

Loes van Overeem (1907-1980) - de "Witte Engel" van Amersfoort

Na de oorlog was Berg één van de vijf Duitsers – en de enige kampbewaker – die in ons land de doodstraf kreeg. Vooral zijn rol bij de executie van 77 Sovjetsoldaten uit het kamp werd hem zwaar aangerekend, hoewel hij destijds de laagste in rang was.

Amersfoort was een echt hongerkamp. Pakketten ontvingen de gevangenen niet. Zij mochten eens in de vier weken een gecensureerde brief naar huis sturen en een eveneens gecensureerde brief van thuis ontvangen. In die laatste brief mocht dan *f* 20 ingesloten zijn. Met dat bijgesloten geld konden zij iets kopen in de kamp kantine: leverpastei, fruit, vis in blik, koekjes of sigaretten. Als aanvulling op de rantsoenen waren die kantine-artikelen onvoldoende – de honger bleef. Menigmaal gebeurde het dat gevangenen muizen vingen en deze kookten en opaten.

Het uitdelen van vooral het warme voedsel ging onvermijdelijk met grote spanningen gepaard. *“Dat was”,* aldus dominee Overduin, die vanaf begin maart 1942 drie maanden in Amersfoort was opgesloten voordat hij naar Dachau werd getransporteerd, *“...geen gezicht en geen gehoor. Zo’n paar honderd mensen met zenuwachtig rollende ogen in hun hoofd, uitgehongerd, bang een druppel minder te krijgen dan hun buurman, jaloers kijkend naar de portie van hun kameraad, die wat gunstiger uitgevallen was, in hun ogen tenminste. De vloeken knalden door de lucht, wanneer men elkaar in het gedrang even aanstootte; daar midden in de barak ineens een vechtpartij met de ruwste verwensingen, omdat enkelen elkaar een plekje voor hun pannetje op de kachel betwistten, dat ze wilden voorverwarmen om zodoende wat meer calorieën te krijgen, want ieder wist, dat hij per dag vele honderden calorieën tekort kwam, en die moesten nu door de warmte van de kachel aangevuld worden. De brutaalsten schenen ook hier de helft van de wereld te zullen krijgen. Op onze kamer was het heel erg, omdat wij met een stelletje van ongeveer dertig man uit de onderwereld van Amsterdam waren gezegend.”*

“Een kweuling voor de gevangenen was het dat zij dagelijks de Duitse kok over het terrein zagen lopen met een groot presenteerblad waarop zich het overvloedige middagmaal van de Kommandant bevond. Hij en zijn overige SS’ers kwamen niets tekort – trouwens, de Lagerältesten, de Kapo’s en de leden van het Keuken-Kommando evenmin. Zij zagen er allen dik en welgedaan uit; daarbij bood het Keuken-Kommando nog het eminente voordeel dat wie er deel van uitmaakten, niet aan de dagelijkse appels behoefden deel te nemen”, aldus J. Overduin. *“In het kamp in Amersfoort werden de zieken aanvankelijk niet in de*

ziekenafdeling, het Revier, opgenomen. Zij mochten - ook in dat opzicht onderscheidde Amersfoort zich van concentratiekampen in Duitsland - in hun barak op bed blijven liggen. Naderhand stond de ziekenboeg onder leiding van de Amersfoortse chirurg Nico van Nieuwenhuysen.⁵³ Hij deed dagelijks in grote haast zijn rondes door de barakken. Hij besteedde maar weinig aandacht aan de zieken - geneesmiddelen waren bovendien nauwelijks aanwezig - en liet alleen de ernstigste gevallen naar het Revier brengen. Daar had hij een bureautje waar hij door twee gevangenen, vader en zoon Bannink, twee communisten uit Deventer, werd geassisteerd. Bannink jr. bezat als badmeester een diploma voor eerste hulp bij ongelukken en trad als voorman-Sanitäter op, daarbij geholpen door zijn vader.

De Amersfoortse arts Nico van Nieuwenhuysen.

Medicus Borst slaagde er in, als tweede hulpkracht aan de voorman-Sanitäter te worden toegevoegd. Hij kon met zijn adviezen veel goeds bevorderen en bereikte bovendien door zijn overwicht op Van Nieuwenhuysen dat de staf van het Amsterdamse Wilhelmina Gasthuis een grote hoeveelheid geneesmiddelen en instrumenten bij het Revier mocht afleveren. Nadien kon Borst aan meer gevangenen medische hulp bieden. Hij werd evenwel in april met de overige Amsterdamse gijzelaars ontslagen. Van Nieuwenhuysen was als kamparts toen al verdwenen”.

Na de oorlog werd Van Nieuwenhuysen gedetineerd in de strafgevangenis te Leeuwarden. In 1950 veroordeelde de rechter hem tot een gevangenisstraf van 20 jaar. Hij had de gevangenen in Amersfoort geschopt en geslagen en tot aan uitputting kniebuigingen laten maken, hen medische zorg onthouden, hen geen medicamenten verstrekt terwijl die wel aanwezig waren, geen geestelijke bijstand verleend en hen bij een besmettelijke ziekte niet geïsoleerd. Ook had hij Joden en Russische krijgsgevangenen in het bijzonder getrap met zijn gelaarsde voet of met een stok herhaaldelijk krachtig geslagen, wanneer zij aan enigerlei ernstige ziekte leden. In 1942 sprak Radio Oranje over hem als ‘De Beul van Amersfoort’. Professor Jacobus Gerardus Gerbrant Borst verklaarde tijdens het proces over hem: *“Enige malen was ik getuige van zeer ruw optreden tegen patiënten door dr. Nieuwenhuysen. Hij schopte patiënten, waarvan hij meende dat zij simuleerden, onder grove scheldwoorden de spreekkamer uit. Kleine operaties, die hij overigens met kennis van zaken en handig verrichtte, deed hij met slecht instrumentarium, o.a. botte messen en zonder het toepassen van verdoving, zoals door iedere behoorlijke chirurg wordt toegepast. Of hij iemand met paardenzweep heeft afgeranseld, weet ik niet. Verder weet ik positief dat Nieuwenhuysen een tweetal hoofden van doodgemartelde Russische krijgsgevangenen liet afsnijden en vervolgens liet uitkoken om het vlees te verwijderen. Deze hoofden wenste hij*

⁵³) Es, van, A.; Kalmann, A.; “Maar ik ben geen schooier; Nico van Nieuwenhuysen. Arts in Kamp Amersfoort enaan het Oostfront”; Uitgeverij Verbum, 20 december 2022; ISBN 9789493028630; 350 pagina's

- https://nl.wikipedia.org/wiki/Nicolaas_van_Nieuwenhuysen
- Hoore, van, C.; “Nicolaas van Nieuwenhuysen, arts in Kamp Amersfoort”; historiek, 2 juli 2021 ;Nicolaas van Nieuwenhuysen, arts Kamp Amersfoort | Historiek
- Van Nieuwenhuysen was van september 1941 tot maart 1942 kamparts in Kamp Amersfoort, waarna hij vrijwillig vertrok naar het oostfront als chirurg voor de SS. Zijn handelswijze is illustratief voor de verleende medische zorg in het KZ-Amersfoort. Vandaar deze passageS.

uit curiositeit in zijn bezit te hebben. Geruime tijd hebben deze schedels in de dokterskamer op de plank gestaan.”

“Ook tijdens hun verblijf in Kamp Amersfoort werden de Russen, zoals zij werden genoemd, beestachtig behandeld”, schrijft Remco Reiding op de website sovjet-ereveld.nl. “Kamparts Van Nieuwenhuysen was voor de oorlog een gerespecteerd chirurg en lid van de gemeenteraad. Hij liet twee schedels uitkoken en op zijn bureau zetten als interessant studieobject. Ook trok hij – zonder verdoving – expres de verkeerde kies, toen een ‘Rus’ zich met kiespijn op zijn spreekuur meldde.”

Andere getuigen beweren dat hij bij het trekken van een kies een stuk van het kaakbeen meetrok en bij iemand die vocht in de buik had een scherp en puntig voorwerp ruw in de buik stak. Naast zijn werk in het kamp hield Van Nieuwenhuysen ook zijn eigen praktijk nog bij. Hij was door de kampleiding in het begin eerst enige malen opgebeld om hulp te bieden. Hij werkte toen dus incidenteel. Naderhand was hij veel vaker aanwezig in het kamp. Het relaas over Van Nieuwenhuysen geeft een indruk van de slechte omstandigheden die er ook tijdens de opname van Jan C. Sluis in de ziekenbarak van Kamp Amersfoort in 1944 moet hebben geheerst.

Van Nieuwenhuysen werd in maart 1942 opgevolgd door de huisarts Jan Klomp uit Hoevelaken. Deze deed wel meer zijn best voor de gevangenen dan zijn voorganger, maar was doodsbenuwd voor kampcommandant Berg. Hij werd na de oorlog verantwoordelijk gehouden voor de slechte medische zorg, de tekorten en de hoge sterfte. Volgens sommigen behandelde hij zieken minderwaardig, vooral Joden en Sovjet-krijgsgevangenen, en greep hij niet in bij transporten van doodzieke gevangenen. Anderen noemden hem ‘geen kwaai’, daar hij de behandeling van zieken aan de gevangen Nederlandse artsen overliet. Hij toonde zich kortom geen sterke persoonlijkheid, maar mishandeling van gevangenen door hem zijn onbekend. Klomp zelf verklaarde na de oorlog dat hij zich terdege bewust was mee te werken aan de deportatie van Nederlanders, gaf toe doodsoorzaken onjuist op papier te hebben gezet, maar stelde ook velen voor transport te hebben afgekeurd. Dat laatste werd door verschillende getuigenissen bevestigd. Als kamparts kreeg Klomp bovenop zijn salaris een vergoeding van drie cent per patiënt, maar voor een **Rus één cent.**^{iv}

ⁱ Zie: “Verzet in West-Brabant, deel 1 Biesbosch en Land van Heusden en Altena”, door dr. J. Buitkamp, p. 11-13 en “Hank

van 1900 tot 2000”, door Marieke Ribbers, p. 43-44.

ⁱⁱ Carolyn Sluis (dochter van J.C. Sluis) oproep van 16 feb 2020 / Paul Sluis schrijft dat zijn zus Carolyn de laatste persoon

was met wie zijn vader (“Papa”) over de oorlog sprak, dat het meeste van wat Paul wist van horen zeggen is en dat er een verschil is tussen papa’s verslag (zoals Paul het begreep) en andere gerapporteerde versies. Dus gaf zij details weer over wat papa haar tijdens dat laatste gesprek had verteld. Ik denk dat deze details mij helpen om de twee versies tot een veel definitievere te harmoniseren. Zoals verteld door Carolyn [met Paul’s commentaar]

ⁱⁱⁱ <https://anderetijden.nl/aflevering/704/De-101-Russen-van-Kamp-Amersfoort>

^{iv} Dijk, van, F.; Rodenburg, C.; Amerongen, van, P.; “Het artsenverzet en kamp Amersfoort”; Nationaal Kamp Amersfoort /

BLKDVLD; 2021; ISBN 978-94-92940-22-3; NUR 259; p. 89